

Nužudymai Lietuvoje: sociologinis požiūris

ALEKSANDRAS DOBRYNINAS,
VAIDAS KALPOKAS, ALINA MICKEVIČ

Santrauka. Straipsnyje pristatomi projekto „Nužudymai Lietuvoje: kriminologinis tyrimas“¹ pagrindu atliktų sociologinių tyrimų rezultatai. Projekto sociologinės analizės dalies tikslas buvo ištirti socialinius veiksnius, darančius įtaką nužudymams, taip pat visuomenės požiūrį į nužudymus. Siekiant šio tikslo buvo analizuojamos egzistuojančios kriminologinės teorinės įžvalgos šiuo klausimu (Čepas ir kt., 2013, p. 5–42), nagrinėjami empirinių tyrimų apie socialinius nužudymų aspektus rezultatai. Taip pat, remiantis baudžiamųjų bylų analize, buvo konstruojamas sociologinis žudiko portretas. Tyrimo metu buvo nagrinėjamas visuomenės narių požiūris į nužudymų problemas Lietuvoje.

Pagrindiniai žodžiai: nužudymai, makrosocialinis kontekstas, sociologinis žudiko portretas, visuomenės požiūris į nužudymus.

ĮVADAS

Sociologiniu požiūriu nusikaltimai, kaip dar kadaise teigė E. Durkheimas (Durkheim, 2001, p. 79–81), yra savotiškas visuomenės solidarumo indikatorius, rodantis visuomenės narių ryžtą ginti (o kartu ir toleruoti) įprastas socialines kultūrinės vertybes. Moderniojoje visuomenėje teisė į gyvybę yra viena iš pamatinių vertybių, o neteisėtas gyvybės atėmimas laikomas vienu iš sunkiau-

1 Projektas (vadovas – doc. dr. A. Čepas) buvo vykdomas 2012–2013 m.; projektą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal nacionalinę mokslo programą „Socialiniai iššūkiai nacionaliniam saugumui“.

sių nusikaltimų. Už tokius nusikaltimus dažniausiai numatomos pačios griežčiausios bausmės įkalinimo iki gyvos galvos arba net ir mirties bausmė. Kaip rodo neseniai Lietuvoje atlikti tyrimai (Dobryninas, Gaidys, 2004; Dobryninas ir kt., 2012), dauguma visuomenės narių pritaria griežtoms bausmėms už neteisėtą gyvybės atėmimą ir tokiu būdu solidarizuojasi su pastangomis ginti gyvybės vertybę pačiomis kraštutinėmis baudžiamosios justicijos priemonėmis.

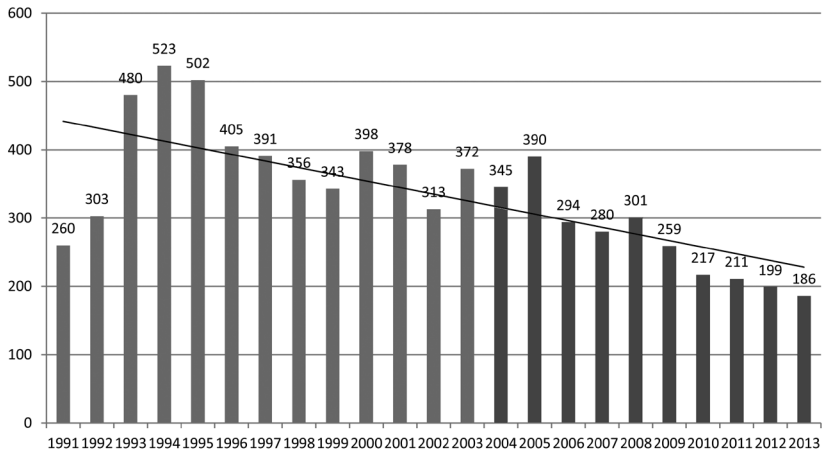
Tačiau, kaip teigia nužudymų tyrimų ekspertai (Rock, 1998, p. 8), tiesioginiai šios nusikalstamos veikos sociologiniai tyrimai dar visai neseniai nebuvo labai populiarūs arba net buvo ignoruojami kriminologijoje. Ir tam yra tiek subjektyvių, tiek objektyvių priežasčių. Prie subjektyvių aplinkybių galima priskirti rezonansinį šios nusikalstamos veikos pobūdį: nužudymai neretai tampa karštų viešųjų ir politinių diskusijų temomis, kurias palaiko ir inspiruoja masinės medijos. Tokioje situacijoje nužudymai tampa socialiniu reiškiniu, provokuojančiu labiau *moralinių panikų* (St. Coheno terminas) bangas visuomenėje negu akademinę šios nusikaltimų rūšies socialinio konteksto analizę. Kita vertus, nužudymai nėra masiškai paplitęs fenomenas ir bendroje nusikaltimų statistikoje jų dalis gana maža.

1 LENTELE. Nužudymų dalis bendroje Lietuvos nusikaltimų struktūroje

Metai	Nužudymų dalis	Komentarai
1994 m.	0,9 proc.	Nužudymų skaičių maksimumas per pastaruosius 20 m.
2003 m.	0,4 proc.	Registruotų nusikaltimų skaičių maksimumas per pastaruosius 20 m.
2012 m.	0,2 proc.	
2013 m.	0,2 proc.	
2014 m.	0,2 proc.	11 mėn. duomenys

Pagal Informacijos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos statistiką.

Kaip matyti iš pateiktos 1 lentelės, nužudymų dalis bendroje Lietuvos nusikaltimų struktūroje net 1994 m., kai nužudymų skaičius Lietuvoje pasiekė savo absoliutų maksimumą per visą Nepriklausomybės laikotarpį (523), neviršijo 1 proc. O pastaraisiais metais nužudymų dalis sumažėjo net iki 0,2 procento. Kitaip tariant, statistiškai nužudymai nėra tokie matomi arba reikšmingi reiškiniai kitų nusikalstamų veikų fone.

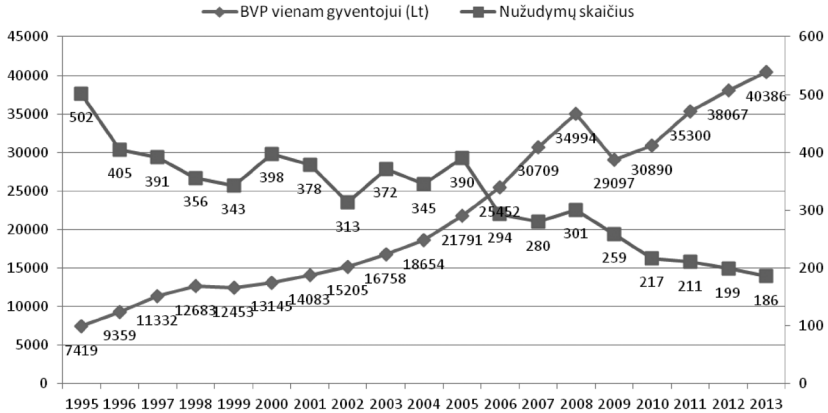
1 PAV. Nužudymų dinamika Lietuvoje 1991–2013 m.

Skepticizmą dėl galimų sociologinių nužudymų tyrimų Lietuvoje vertės, atrodytų, gali sustiprinti ir nužudymų dinamika šalyje.

1 paveikslėlyje pateikti duomenys aiškiai parodo, kad, nepaisant trumpo laikotarpio 1991–1994 m., kai nužudymų skaičius drastiškai padvigubėjo, bendra nužudymų tendencija yra mažėjanti. Tikėtina, kad panaši tendencija išsilaisys ir kitais metais. Tokia prognozė gali būti siejama su bendru socialinių ekonominių rodiklių gerėjimu. Pavyzdžiui, galima palyginti nužudymų ir BVP vienam gyventojui dinamiką.² Kaip matyti 2 paveikslėlyje, nuo 1995 m. nužudymų skaičius turi tendenciją mažėti, o BVP vienam gyventojui – augti.

Koreliacija tarp šių mažėjimo ir augimo tendencijų yra neigiama ir gana didelė ($r^2 = -0,89$). Tai leidžia daryti prielaidą, kad kol Lietuvoje gyvenimas gerės, t. y. kol BVP vienam gyventojui augs (jis iki šiol dar nepasiekė vidutinio Europos Sąjungos lygio), nužudymų skaičius irgi mažės. Kitais žodžiais, įvardytos tendencijos tarsi pataria, kad sociologams nereikia ypač jaudintis dėl nužudymų: gerėjant bendrai ekonominei situacijai, artėjant prie Europos

2 Lietuvos statistikos departamento duomenys. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M2010202&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSid=5995&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>>.

2 PAV. Nužudymų ir BVP vienam gyventojui kaita 1995–2013 m.

Sąjungos standartų, nužudymų problema, kaip ir daugelis kitų kriminalinės justicijos problemų, turėtų vos ne automatiškai išsispęsti. Nužudymai liks tik kaip labiau mikro-, o ne makrosocialinės aplinkos problemos. Tokia nuomonė yra gana paplitusi ir tarp politikų, ir tarp kriminalinės justicijos ekspertų.³

Deja, nors socialiniai ir ekonominiai veiksniai daro įtaką nužudymams, vis dėlto jų poveikis nėra toks deterministinis ir tiesmukas, kaip bandoma kartais įsivaizduoti. Pagal paskutinius „Eurostato“ duomenis, 2012 metais Lietuvos sąlyginis BVP *per capita* buvo 72 (skaičiuojant 28 Europos valstybių vidurkį – 100).⁴ Iš naujų Europos Sąjungos valstybių šiek tiek didesnis indeksas buvo būdingas tik čekams, slovėnams ir slovakams. Pagal anksčiau išdėstytą deterministinę logiką, nužudymų lygis Lietuvoje irgi turėtų būti šalia išvardytų tautų. Tačiau duomenys, kuriuos taip pat pateikia „Eurostatas“, toli gražu nepatvirtina šios prielaidos. Lietuva kartu su kitomis Baltijos valstybėmis – Estija ir Latvija – pirmauja šiame sąrašė. Suprantama, 2005–2010 m. ekonominė

3 Iš dalies tokia nuomonė buvo reiškama ir pagal projektą atliktuose pusiau struktūruotose interviu su kriminalinės justicijos ekspertais apie nužudymų problemas Lietuvoje (2013 m. spalio–lapkritis). Kita vertus, kaip bus parodyta vėliau, tiesioginis nužudymų problemų siejimas su socialine ekonomine visuomenės būkle nėra svetimas ir kai kurioms kriminologinėms teorijoms.

4 Žr.: GDP *per capita* in PPS. Prieiga per internetą: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00114>>.

situacija Lietuvoje pagal sąlyginį BVP lygį buvo blogesnė negu 2012 m., tačiau tais pačiais laikais ji buvo kiek geresnė negu, tarkime, Lenkijoje, kurioje nužudymų lygis buvo keliskart mažesnis negu Lietuvoje.⁵

Taigi, kaip galima matyti, Lietuvos, kaip ir kitų Baltijos valstybių, nužudymų situacija nelabai tinka ekonominei socialinei deterministinei schemai. Reikia konstatuoti, kad šių valstybių, ir visų pirma – Lietuvos, situacija yra unikali bendrame Europos Sąjungos kontekste, ir jos sociologinis apmąstymas reikalauja platesnio interpretacinio konteksto.

Straipsnyje nužudymų problemos analizuojamos keliais rakursais. Pirma, į nužudymus bandoma pažvelgti iš bendros socialinės perspektyvos ir parodyti jų socioekonominį, politinį ir kriminologinį kontekstą. Antra, pateikti žudiko ir jo aukos sociologinį portretą. Trečia, analizuojama visuomenės narių reakcija į įvairius nužudymų aspektus.

NUŽUDYMAI LIETUVOJE: SOCIALINIS, EKONOMINIS IR GEOPOLITINIS ASPEKTAI

Kaip rodo Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikaltimų biuro (UNDOC) surinkti statistiniai duomenys, Lietuvoje 2011 m. nužudymų lygis buvo 6,4 atvejo 100 tūkstančių gyventojų.⁶ Nuo 1994 m., kai Lietuvoje buvo pasiektas didžiausias nužudymų lygis (14,2 atvejo 100 tūkst. gyventojų), šis rodiklis yra sumažėjęs daugiau nei du kartus. Nepaisant to, Lietuva ne tik keletą kartų viršija Europos Sąjungos valstybių vidutinį nužudymų lygį (kuris yra apie 1,6 atvejo 100 tūkst. gyventojų), tačiau ir išlieka pirmoje vietoje tarp visų ES valstybių narių. Netgi lyginant su artimiausiomis tiek geografiniu, tiek istoriniu, tiek ir socialiniu ekonominiu požiūriu kaimyninėmis valstybėmis – Latvija bei Estija, nužudymų lygis Lietuvoje yra didesnis. Latvijoje šis rodiklis siekia 3,1⁷, Estijoje – 4,8 nužudymo 100 tūkstančių gyventojų.

5 Eurostat. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Homicide_rate_per_100_000_population,_average_per_year,_2005-2007_and_2008-2010.png&filetimestamp=20130729093846>.

6 Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikaltimų biuras. Nužudymų statistika. Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/crime/Homicide_statistics2013.xls>.

7 2010 m. duomenys.

Jeigu pažvelgsime plačiau, pamatysime, kad pasaulyje yra nemažai valstybių, kuriose nužudymų lygis kur kas didesnis nei Lietuvoje, tačiau daugumą jų išsidėsčiusios tolimuose Afrikos, Centrinės ir Pietų Amerikos, Karibų jūros baseino regionuose. Pavyzdžiui, nužudymų lygis Pietų Afrikos Respublikoje 2011 m. siekė 30,9, Meksikoje – 23,7, Brazilijoje – 21,8, Kolumbijoje – 33,2, Salvadore – 70,2, o Hondūre net 91,6 atvejo 100 tūkstančių gyventojų. Iš artimesnių Lietuvai valstybių santykinai dideliu nužudymų lygiu išsiskiria kai kurios buvusios sovietinės respublikos. Pavyzdžiui, Ukrainoje nužudymų lygis buvo 4,3⁸, Baltarusijoje 4,9⁹, Moldovoje – 8,6, Rusijos Federacijoje – 9,7 atvejo 100 tūkstančių gyventojų. Kita vertus, senosiose Europos Sąjungos valstybėse nužudymų gerokai mažiau. Antai Vokietijoje, Austrijoje, Ispanijoje ir Danijoje užfiksuota tik po 0,8 nužudymo 100 tūkstančių gyventojų, Prancūzijoje – 1,2, Nyderlanduose, Italijoje, Airijoje ir Švedijoje – po 0,9, Belgijoje – 1,8, Jungtinėje Karalystėje – 1,4.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad, vertinant Europos mastu, Lietuva pagal nužudymų lygį, bent jau kol kas, yra arčiau buvusių sovietinių respublikų negu ES senbuviai. Tai gali atrodyti ir kaip paprastas sutapimas, tačiau, konstatavus šį faktą, toliau galima kelti prielaidą, kad galbūt aukšti nužudymų lygio rodikliai nėra vienintelis panašumas, siejantis minėtų posovietinės erdvės valstybių visuomenes ir drauge skiriantis jas nuo kitų Europos šalių. O jeigu taip, jeigu iš tiesų nustatytumėme, kad Lietuvos visuomenė tam tikrais svarbiais aspektais yra artimesnė kitoms posovietinėms šalims, tai galbūt ir nužudymų lygio rodikliai neatrodytų tokie drastiškai dideli, o veikiau niekuo labai neišsiskiriantys? Kitaip tariant, galbūt, lygindami ir vertindami Lietuvos nužudymų lygio rodiklius Europos Sąjungos kontekste, tiesiog naudojame ne visai tinkamą atskaitos sistemą? Žinoma, Lietuva jau daugiau nei dešimtmetį yra ES narė, o įvairiose srityse vykstantys eurointegracijos procesai daro tam tikrą įtaką visuomenės raidai ir palaipsniui ją keičia. Vis dėlto galima klausti, ar per tuos metus įvykę visuomenės gyvenimo pokyčiai jau buvo pakankami, kad galėtume be išlygų laikyti save brandžia vakarietiška visuomene, toli praeityje palikusia visą sovietinių laikų paveldą?

Tam, kad pamėgintume bent iš dalies atsakyti į šiuos klausimus, turėtume pasitelkti daugiau ir įvairesnių visuomenės būklę atspindinčių parametų,

8 2010 m. duomenys.

9 2009 m. duomenys.

kurie būtų išreikšti tarpusavyje palyginamais statistiniais rodikliais. Tikėtina, kad tokie rodikliai konkrečioje valstybėje yra tarpusavyje susiję, t. y. jie daro įtaką vieni kitiems ir veikia kaip tam tikra gana sudėtinga sistema. Gali būti, kad ir nužudymų lygio rodiklis yra sudėtinė tokios sistemos dalis, iš dalies priklausoma nuo kitų rodiklių reikšmių ir (arba) savo ruožtu daranti poveikį jiems. Todėl, lyginant valstybes pagal šių rodiklių visumą, galima būtų arba nustatyti santykinę tos valstybės vietą visų lyginamų valstybių hierarchijoje, arba sugrupuoti tiriamas valstybes į keletą grupių, kurių viduje šalys būtų kiek įmanoma labiau tarpusavyje panašios, o pačios grupės reikšmingai viena nuo kitos skirtingi.

Kokie tai galėtų būti rodikliai? Akivaizdu, kad, analizuojant valstybių nužudymų lygio skirtumus, greta reikėtų nagrinėti tokius rodiklius, kuriuos, bent jau hipotetiškai, būtų galima susieti tiek su kriminogentine padėtimi apskritai, tiek ir su pačių nužudymų skaičiumi konkrečiai. Be to, tokie rodikliai turėtų būti prieinami ir tinkami lyginamajai analizei, t. y. reguliariai fiksuojami taikant vienodą metodiką ir kaupiami atitinkamose duomenų bazėse. Neretai lyginamuosiuose tyrimuose susiduriama su problema, kad reikalingi duomenys pateikiami ne apie visas tiriamas valstybes arba apskritai nėra renkami, o tai savo ruožtu apriboja tam tikrų tyrimo metu analizuojamų veiksmų operacionalizavimo galimybes.

Vis dėlto, nepaisant kai kurių apribojimų, akademinėje literatūroje netrūksta bandymų aiškinti nusikaltimų ar atskirų jo rūšių pokyčius visuomenėje, remiantis makrosocialiniais veiksniais. Tokių įžvalgų ištakomis galima laikyti anksčiau minėtų Emilio Durkheimio ir Roberto K. Mertonono darbus. E. Durkheimio pateiktos nusikaltimų ir deviacijos idėjos darė įtaką perkeldamos dėmesį nuo anksčiau vyravusių individualistinių (biologinių bei psichologinių) nusikaltimų aiškinimų į socialines jėgas. Jis laikė nusikaltimus socialiniu faktu, neišvengiamu ir netgi reikalingu moderniosios visuomenės elementu. Moderniojoje visuomenėje žmonės mažiau suvaržyti, yra daugiau erdvės individualiam pasirinkimui, todėl būtinai reikšis ir tam tikras nekonformiškumas. E. Durkheimio idėjas plėtojęs R. K. Mertonas, remdamasis JAV pavyzdžiu, nusikaltimus laikė šalutiniu ekonominės nelygybės produktu. Jis pabrėžė įtampą, kylančią tarp socialiai įtvirtintų vertybių ir ribotų galimybių jas įgyvendinti. Stokodami galimybių pasiekti visuomenės vertinamus tikslus, žmonės griebiasi bet kokių, teisėtų ar neteisėtų, priemonių (Giddens, 2005, p. 201–202).

Jeigu pažvelgsime į pastarųjų metų lyginamuosius nužudymų problematikos tyrinėjimus, taip pat aptiksime nemažai mėginimų nužudymų lygį sieti su tam tikrais socialiniais veiksniais. Teigiama, kad vienas aiškiausiai pastebimų yra ryšys tarp nužudymų lygio ir valstybės socialinio bei ekonominio išsivystymo.¹⁰ Didesnis nužudymų lygis būdingas valstybėms su silpnesne ekonomika (naudojamas rodiklis – bendrosios nacionalinės pajamos vienam gyventojui), didesne ekonomine nelygybe (Gini koeficientas) ir didesniu skurdo lygiu (Ouimet, 2012, p. 238–258). Kalbėdami apie ekonominę nelygybę, kai kurie autoriai pabrėžia, kad svarbus ne pats faktas, kad visuomenėje egzistuoja nelygybė, o tai, kad mažiau pasiturintys gyventojai ją suvokia kaip neteisingą ir jiems primestą (Chamlin, Cochran, 2005, p. 3–29).

Be ekonominių veiksnių, tyrėjai atkreipia dėmesį ir į kitus rodiklius, kurie gali byloti apie didesnę ar mažesnę visuomenės dezorganizacijos lygį. Dažnai kalbama apie alkoholio vartojimo įtaką nužudymų lygiui. Analizuojama ne tik suvartojamo alkoholio kiekio, bet ir skirtingų gėrimo įpročių, vadinamosios gėrimo kultūros, įtaka. Alkoholis siejamas su maždaug ketvirtadaliu pasaulyje įvykdomų nužudymų, o vienu iš jo poveikių laikomas agresijos sukėlimas (Stevens et al., p. 39–51). Beje, Lietuvoje, remiantis oficialios registruotų nusikaltimų statistikos duomenimis, neblaivūs asmenys padaro daugiau negu du trečdalius iš visų užregistruotų nužudymų. Pavyzdžiui, 2011 m. iš 211 nužudymų 143 (67,8 proc.) buvo įvykdyti neblaivių asmenų.¹¹ Prie socialinės dezorganizacijos požymių galima priskirti ir savižudybes, korupcijos paplitimą, nedarbą. Apie ne itin gerą padėtį visuomenėje gali signalizuoti ir padidėję emigracijos mastai, didesnė įkalintų asmenų dalis arba, pavyzdžiui, didelis autoavarijose žūvančių žmonių skaičius.

Taigi turime jau visai nemažą puokštę visuomenę apibūdinančių socialinių ir ekonominių rodiklių, kurie, kaip spėjame, turėtų būti daugiau ar mažiau tarpusavyje susiję, sąveikaudami kaip tam tikra sistema. Kaip jau minėta, nužudymų lygio rodiklis konkrečioje visuomenėje taip pat gali būti laikomas sudėtine šios susijusių požymių sistemos dalimi, todėl visuomenėse, turinčiose panašumų pagal kitus rodiklius, jis taip pat turėtų būti panašus.

10 United Nations Office on Drugs and Crime. 2011 Global Study on Homicide Trends, Contexts, Data. Vienna, Austria: United Nations Office on Drugs and Crime, 2011, p. 9.

11 Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenys.

Mums pavyko surinkti statistinius duomenis apie 37 Europos valstybes. Be 28 Europos Sąjungos šalių į palyginimą dar įtraukėme Norvegiją, Islandiją, Šveicariją, Turkiją, Makedoniją, Rusiją, Ukrainą, Moldovą ir Baltarusiją. Šias valstybes lyginome pagal tokius rodiklius:

- nužudymai – nužudymų skaičius 100 tūkstančių gyventojų;
- pajamos – bendrosios nacionalinės pajamos vienam gyventojui;
- Gini – Gini koeficientas, rodantis pajamų pasiskirstymą tarp gyventojų;
- nedarbas – bedarbių dalis tarp visų darbingų asmenų;
- alkoholis – gryno alkoholio kiekis, tenkantis vienam 15 m. ir vyresniam gyventojui;
- alkoholis (N) – neapskaitytas (legalaus arba nelegalaus) gryno alkoholio kiekis, tenkantis vienam 15 m. ir vyresniam gyventojui;¹²
- savižudybės – savižudybių skaičius 100 tūkstančių gyventojų;
- eismo įvykiai – mirčių eismo įvykiuose skaičius 100 tūkstančių gyventojų;
- korupcija – korupcijos suvokimo indeksas;
- kaliniai – įkalintų asmenų skaičius 100 tūkstančių gyventojų;
- migracija – migracijos indeksas, skirtumas tarp valstybės imigrantų ir emigrantų 1000 gyventojų.

Atlikus koreliacinę surinktų duomenų analizę (žr. 2 lentelę), galima pastebėti, kad nužudymų lygio rodiklis yra reikšmingai susijęs su visais kitais naudotais rodikliais, išskyrus nedarbo lygį. Nedarbo lygis apskritai šiek tiek iškrenta iš bendro konteksto, nes stipriau koreliuoja tik su ekonomiais pajamų rodikliais. Galima manyti, kad šiuo atveju nedarbo lygio rodikliai nėra visiškai tinkami valstybių palyginimui. Visų pirma pastarųjų metų ekonomikos sunkmetis skirtingai paveikė tiek Europos Sąjungos, tiek ir kitas valstybes. Vienose nedarbo lygis išaugo labai stipriai (Ispanija, Graikija), kitose kiek mažiau. Net jeigu manytume, kad nedarbo lygio pokyčiai turėtų atsilipti kitoms visuomenės gyvenimo sritims, ko gero, negalėtume tikėtis, kad tai įvyktų tuoj pat, nes socialiniai procesai paprastai yra gana inertiški. Ko gero, čia labiau tiktų ilgalaikio nedarbo rodikliai, tačiau tokių duomenų apie visas valstybes

12 Neapskaitytas alkoholis reiškia, kad jis nebuvo apmokestintas ir platinamas per oficialius valstybės kontroliuojamus kanalus. Tai gali būti savos gamybos arba kontrabanda įvežti į šalį alkoholiniai gėrimai, alkoholis, skirtas medicinos ar techninėms reikmėms. Šio alkoholio suvartojimo lygis yra nustatomas ekspertškai.

2 LENTELE. Palyginimui naudotų rodiklių koreliacijos matrica. Pirsono koreliacijos koeficientas¹³

	Pajamos	Gini	Nedarbas	Alkoholis	Alkoholis (N)	Savižudybės	Eismo įvykiai	Korupcija	Kaliniai	Migracija
Nužudymai	-0,453**	0,392*	-0,049	0,344**	0,669**	0,530**	0,691**	-0,520**	0,787**	-0,419**
Pajamos		-0,491**	-0,393*	-0,271	-0,522**	-0,312	-0,693	-0,830**	-0,604**	0,650**
Gini			0,577**	-0,046	0,155	-0,090	0,514**	-0,500**	0,438**	-0,383*
Nedarbas				-0,057	0,014	-0,083	0,107	-0,284	0,062	-0,312
Alkoholis					0,503**	0,481**	0,628**	-0,564**	0,499**	-0,317
Alkoholis (N)						0,637**	0,393*	-0,295	0,372*	-0,189
Savižudybės							0,413*	-0,235	0,534**	-0,456**
Eismo įvykiai								-0,834**	0,767**	-0,422**
Korupcija									-0,669**	0,421**
Kaliniai										0,452**

* koreliacija statistškai reikšminga, kai $p \leq 0,05$.** koreliacija statistškai reikšminga, kai $p \leq 0,01$.

13 Pirsono koreliacijos koeficientas nusako dviejų kintamųjų ryšį. Kuo labiau koeficiento reikšmė artėja link 1 arba -1, tuo kintamųjų ryšys stipresnis. Jeigu koeficiento reikšmė lygi 0, kintamųjų priklausomybės visai nėra. Teigiama priklausomybė reiškia, jog, didėjant vienam kintamajam, didėja ir kitas, ir atvirkščiai. Neigiama priklausomybė reiškia, kad, didėjant vienam kintamajam, antras mažėja, ir atvirkščiai.

surinkti nepavyko. Kita vertus, lyginamų šalių ekonomikos yra pakankamai skirtingos, todėl nedarbo lygio rodikliai jose gali reikšti skirtingus dalykus. Pavyzdžiui, Baltarusijoje nedarbo lygis tesiekia 0,6 proc. ir yra absoliučiai mažiausias tarp lyginamų valstybių, tačiau kažin ar būtų korektiška šį rodiklį lyginti su Vakarų Europos šalimis. Dėl šių priežasčių nedarbo lygio rodiklio tolesnėje analizėje nebenaudosime.

Žvelgiant į nužudymų lygio sąsajas su kitais kintamaisiais galima pastebėti, kad nužudymų lygis didesnis tose valstybėse, kuriose gyventojų pajamos yra mažesnės bei didesnė pajamų pasiskirstymo nelygybė. Alkoholio vartojimas taip pat reikšmingai koreliuoja su nužudymų lygiu, ypač akivaizdžiai tai mato si, jeigu žiūrėsime į oficialiai neapskaitomo alkoholio vartojimo rodiklį. Valstybės su didesniu nužudymų lygiu taip pat pasižymi ir didesniais savižudybių bei mirčių eismo įvykiuose rodikliais, didesniu korupcijos lygiu. Šiose valstybėse didesnė įkalintų žmonių dalis, taip pat iš jų emigruoja daugiau gyventojų negu imigruoja.

Taigi turime devynis socialinius ir ekonominius rodiklius, stipriau ar silpniau susijusius su nužudymų lygiu. Be abejo, koreliacija tarp kintamųjų dar nereiškia, kad tarp jų egzistuoja tiesioginis priežastinis ryšys. Akivaizdu, kad negalime teigti, jog paleidus iš įkalinimo vietų visus kalinius šalyje dėl to netrukus sumažėtų nužudymų. Tačiau tai, kad kintamieji yra tarpusavyje susiję, leidžia manyti, kad valstybės, kuri pasižymi aukštesniu nužudymų lygiu, kiti rodikliai taip pat, tikėtina, bus prastesni. Arba, apsukus šį teiginį atvirkščiai: valstybėse su prastais socialiniais ekonominiais rodikliais nužudymų lygis bus didesnis. Taikant hierarchinės klasterinės analizės procedūrą tiriamos valstybės buvo sugrupuotos į 5 skirtingas grupes pagal tai, kad jų socialiniai ekonominiai rodikliai būtų kuo panašesni. Patogumo dėlei greta kiekvienos valstybės parašytas jos nužudymų lygio rodiklis. Gauti rezultatai pavaizduoti 3 lentelėje.

Pirmąją valstybių grupę sudaro Vakarų ir Šiaurės Europos valstybės, kurių tiek ekonominiai, tiek socialiniai rodikliai yra geriausi. Nužudymų lygis daugumoje šių valstybių labai nedidelis, kiek labiau išsiskiria tik Suomija, Norvegija ir iš dalies Belgija. Į antrąją grupę, atvirkščiai, pateko visos valstybės, kurių tiek ekonominiai, tiek socialiniai rodikliai buvo prasčiausi. Čia pateko visos buvusios sovietinės respublikos (tarp jų ir Lietuva) ir Lenkija bei Slovakija. Būtent šios dvi valstybės šioje grupėje išsiskiria santykinai mažesniu nu-

žudymų lygiu, o kitose jis labai didelis. Trečioje grupėje trys Vidurio Europos šalys su kiek stipresne (negu antra grupė) ekonomika ir geresniais socialiniais rodikliais. Nužudymų lygis jose gana mažas. Ketvirtoje grupėje pakankamai skirtingos valstybės, kurios greičiausiai pagal vienus ar kitus rodiklius nepri-tapo nė vienoje kitoje grupėje. Penktą grupę sudaro Pietų Europos šalys su ge-rais socialiniais rodikliais, tačiau kiek prastesnės būklės ekonomine padėtimi, negu pirma grupė.

3 LENTELĖ. Taikant klasterinę analizę išskirtos valstybių grupės

1 grupė	2 grupė	3 grupė	4 grupė	5 grupė
Belgija 1,8	Estija 4,8	Čekija 0,8	Graikija 1,6	Italija 0,9
Danija 0,8	Latvija 3,1	Vengrija 1,4	Portugalija 1,1	Ispanija 0,8
Vokietija 0,8	Lietuva 6,4	Slovėnija 0,8	Makedonija 1,5	Kipras 0,8
Airija 0,9	Lenkija 1,2		Turkija 3,3	Malta 0,7
Prancūzija 1,2	Slovakija 1,8		Bulgarija 1,7	
Liuksemburgas 0,8	Rusija 9,7		Rumunija 1,6	
Nyderlandai 0,9	Baltarusija 4,9		Kroatija 1,1	
Austrija 0,8	Ukraina 4,3			
Suomija 2,2	Moldova 8,6			
Švedija 0,9				
Jungtinė Karalystė 1,4				
Islandija 0,9				
Norvegija 2,3				
Šveicarija 0,6				

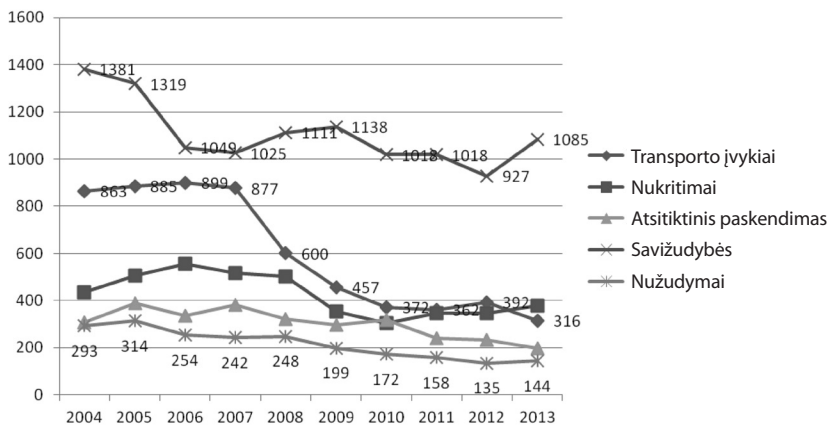
Apibendrinant galima teigti, kad mūsų keltos prielaidos bent iš dalies pa-sitvirtino. Visų pirma surinkti duomenys dar kartą patvirtina, kad nužudymų lygis visuomenėje yra susijęs su kitais socialiniais ir ekonominiais rodikliais. Tai reiškia, kad nužudymų lygis negali būti vertinamas atsietai nuo bendro socialinio konteksto. Veikiau galima sakyti, kad tai yra tam tikras simptomas, kuris kartu su kitais simptomais signalizuoja apie bendrą visuomenės būklę. Deja, šis simptomas Lietuvoje rodo, kad visuomenės būklė nėra gera. Tai pa-tvirtina ir kiti rodikliai. Jau beveik 10 metų būdama Europos Sąjungos nare, Lietuva vis dar nėra pasiekusi tokio socialinės raidos lygio, kad galėtų palikti posovietinę orbitą ir prisijungti prie ekonomiškai ir socialiai stiprių Europos valstybių. Kol kas pagal bendrą socialinių rodiklių visumą ji išlieka artimesnė posovietinių valstybių erdvei, vadinasi, ir nužudymų lygis Lietuvoje, nors ir gana aukštas, gali būti vertinamas kaip dėsningas.

KRIMINOLOGINIS NUŽUDYMŲ KONTEKSTAS

Nužudymų reiškinys gali būti nagrinėjamas keliuose kontekstuose. Pirmiausia galima jį apžvelgti šalia kitų registruojamų nenatūralios mirties priežasčių. Kriminologiniame kontekste taip pat svarbu matyti, kaip atrodo nužudymų dinamika šalia kitų sunkių ir smurtinių nusikaltimų. Dar viena prieiga nagrinėti šio tipo nusikaltimus yra sociologiniu pjūviu išanalizuoti kaltininko ir aukos portretą bei nužudymus lydinčius dalykus.

Nužudymai ir kitos mirties priežastys

Gyventojų mirtingumo rodiklių sekimas, kaupimas ir siekis paveikti yra vienas iš modernios valstybės bruožų, siejamas su medicininio požiūrio į populiaciją įsitvirtinimu. Visuomenės sveikatos įstaigų yra kaupiami duomenys apie gyventojų mirtingumą nuo įvairių priežasčių. Nagrinėjant nužudymų tematiką reikėtų apžvelgti vadinamąjį „mirtingumo dėl išorinių priežasčių“ rodiklį. Šis duomuo apima kelis pagrindinius aspektus: mirtis, ištikusias per transporto įvykius, nukritimus, atsitiktinį paskendimą, tyčinius susižalojimus (savižudybę) bei pasikėsinimus (nužudymus).

3 PAV. Mirtingumo dėl išorinių priežasčių dinamika Lietuvoje, 2004–2013 m.¹⁴

14 Higienos institutas, Sveikatos informacijos centras, 2014. Mirties priežastys 2013. Vilnius, p. 12–13. Prieiga per internetą: <[http://www.hi.lt/images/Mirties%20priežastys_2013\(3\).pdf](http://www.hi.lt/images/Mirties%20priežastys_2013(3).pdf)> [žr. 2014-12-02].

Netgi įvertinus, jog ikiteisminio tyrimo įstaigų registruojamas nužudymų skaičius kiekvienais metais yra truputį didesnis¹⁵ negu 3 paveiksle pateiktoje medicinos įstaigų statistikoje, nužudymai bendroje mirtingumo dėl išorinių priežasčių dinamikoje palyginus su visais kitais mirčių atvejais užima nedidelę dalį. Šiame kontekste labiausiai išsiskiria mirtys dėl transporto įvykių bei savižudybės. Verta pabrėžti, kad pagal bendrą mirtingumo nuo išorinių priežasčių rodiklį Lietuva yra pirmoji tarp kitų Europos Sąjungos valstybių: vyrų mirtingumas siekia daugiau nei 233 atvejus 100 000 gyventojų, o kitos valstybės (Latvijos) rodiklis yra apie 180.¹⁶ Ypač pabrėžtinas vyrų mirtingumas nuo išorinių priežasčių lyginant su moterų. Pastarasis Lietuvoje siekia apie 54 mirtis 100 000 gyventojų, tad susidaro beveik 4,5 karto skirtumas. Kitose šalyse vyrų mirtingumas nuo išorinių priežasčių taip pat yra didesnis negu moterų, tačiau paprastai šis skirtumas siekia 2–2,5 karto (turint omenyje, kad ir pats rodiklis neretai yra mažesnis).

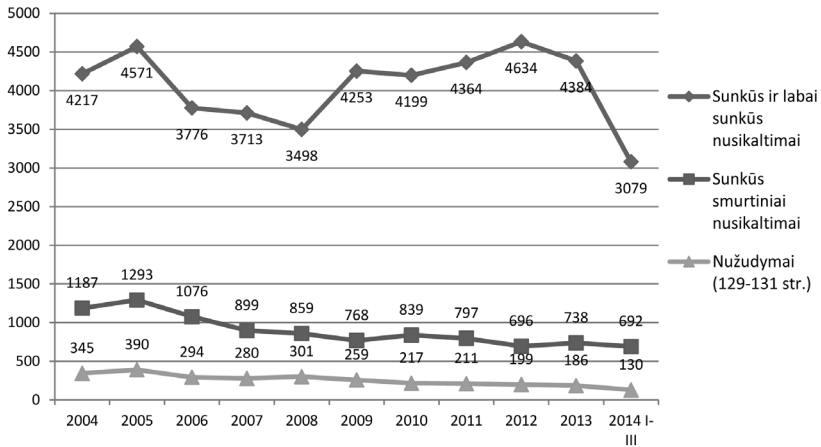
Turint omenyje mirtingumą dėl nužudymų Lietuva irgi pirmauja pagal šį rodiklį Europos kontekste, be to, per 70 proc. nužudytų asmenų yra vyriškos lyties. Pastebimas itin ryškus skirtumas tarp skirtingų lyčių mirtingumo turėtų skatinti atidžiau pažvelgti į lyčių vaidmenų skirtumus Lietuvoje bei daugiau dėmesio tam skirti nagrinėjant nužudymų problematiką.

Nužudymai ir kiti nusikaltimai

Į nužudymų reiškinių paplitimą taip pat reikėtų pažvelgti ir kitų baudžiamųjų nusikaltimų kontekste. Kaip jau buvo minėta, nužudymai sudaro tik 0,2 proc. visų Lietuvoje registruojamų nusikaltimų ir nusikalstamų veikų. 4 paveikslėlyje pateikiami duomenys, kaip kito registruotų nužudymų skaičius kartu su kitais sunkiais smurtiniais bei sunkiais ir labai sunkiais nusikaltimais.

15 Pažymėtina, kad nužudymų skaičius Higienos instituto *Mirties atvejų ir jų priežasčių valstybės registro* pateikiamuose skaičiavimuose yra mažesnis, lyginant su tuo, kuris figūruoja Vidaus reikalų ministerijos pateikiamoje oficialioje nusikaltimų statistikoje. Taip yra dėl skirtingų duomenų šaltinių: medicininiai duomenys yra grindžiami pirmine teismo medicinos ekspertų išvada, kai nužudymas yra užfiksuojamas tik esant akivaizdiems požymiams, o kiti atvejai priskiriami prie neaiškių mirties priežasčių (kurios vėliau būna tiriamos teisėsaugos pareigūnų). Duomenų apie ikiteisminio tyrimo išvadas dėl mirties priežasties galutinio nustatymo medicinos įstaigos jau nebegaus, dėl to atsiranda skirtumas tarp šių įstaigų pateikiamų duomenų apie nužudymus.

16 Ten pat, p. 182.

4 PAV. Sunkių ir labai sunkių nusikaltimų, smurtinių nusikaltimų bei nužudymų dinamika Lietuvoje¹⁷

Aukščiau pateiktame grafike matomas laipsniškas nužudymų ir sunkių smurtinių nusikaltimų Lietuvoje mažėjimas. Smurtiniais nusikaltimais laikoma „Baudžiamajame kodekse numatyto nusikaltimo požymių turinti veika, kuria buvo tyčia atimta žmogaus gyvybė arba sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta jo sveikata, arba apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo žmogaus laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ar neliečiamumui požymių turinti veika“.¹⁸ Šiame grafike buvo labiau susitelkta ties smurtiniais nusikaltimais, kurie yra priskiriami sunkių ir labai sunkių nusikaltimų kategorijai pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso nuostatas.¹⁹ Šiuo atveju buvo įskaičiuojami nužudymai (įskaitant pasikėsinimus), sunkūs sveikatos sutrikdymai, išžaginimai ir seksualinis prievartavimas.

Nuo nagrinėjamo laikotarpio piko – 2005 metų – sunkių smurtinių nusikaltimų sumažėjo bene perpus. Panašus yra ir nužudymų skaičiaus sumažėjimas nuo 2005 metų. Tačiau sunkių ir labai sunkių nusikaltimų (kaip tai įvar-

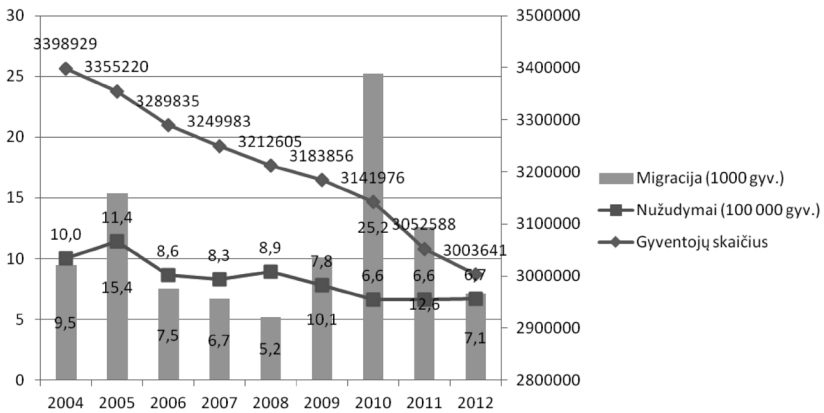
17 Informacijos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos oficialioji statistika apie nusikalstamą LR savivaldybėse, 2004–2014 I–III ketv. m.

18 Nustatyta Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatyme // Žin., 2005 m. birželio 30 d. Nr. X-296.

19 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 11 str. // Žin., 2014 m. gegužės 15 d., Nr. VIII-1968.

dijama LR baudžiamajame kodekse) skaičius statistiškai auga nuo 2008 metų, kas iš esmės nedaro įtakos šiuos nusikaltimus apimančiam smurtinių nusikaltimų pokyčiui (didėjimas iš esmės vyko sunkių nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis, augimo sąskaita).

Daugiausia klausimų kelia 2005 m. staigus ūgtelėjimas nusikaltimų statistikoje, kuris matomas visose lyginamose nusikaltimų kategorijose ir dėl savo pokyčio masto neaprepia tik vieno konkretaus nusikaltimo skaičiaus padidėjimo.

5 PAV. Nužudymų, migracijos srautų ir gyventojų skaičiaus dinamika Lietuvoje²⁰

Nagrinėjant nužudymų skaičiaus dinamiką 100 000 gyventojų šiam tyrimui aktualiui laikotarpiu 2005 m. matomas staigus nužudymų skaičiaus padidėjimas (14 proc. augimas) ir staigus sumažėjimas kitais metais.

Mėginant lyginti nužudymų dinamikos pokyčius su bendrais demografinių procesų pokyčiais, matoma, jog emigracijos srautai labai reikšmingos įtakos nužudymų skaičiaus svyravimui neturi, išskyrus 2008–2009 m. svyravimus, kurie sutampa su didesniu grįžusių asmenų skaičiumi 2008 m. Vėlesni metai iš dalies atspindi Lietuvos gyventojų skaičiaus gana ryškų sumažėjimą. Tačiau kalbant apie staigiai ūgtelėjusius emigracijos srautus pažymėtina, kad

20 Remiantis Lietuvos statistikos departamento ir Informatikos ir ryšių departamento duomenimis. Migracijos reikšmė apskaičiuota nuo emigravusių asmenų skaičiaus atėmus imigravusius; didesnė reikšmė reiškia didesnę išvykusių asmenų skaičių.

2010–2011 m. didelis skaičius gyventojų, pranešusių apie savo emigraciją, gali daugiausia sietis su pokyčiais sveikatos apsaugos apmokestinimo srityje (privalomojo sveikatos draudimo mokesčio įvedimas).

Dar vienas dalykas, pastebimas iš anksčiau pateiktų duomenų, yra tai, kad gana sparčiai mažėjant gyventojų skaičiui šalyje (nuo 2004 m. gyventojų sumažėjo bene puse milijono), nužudymų skaičius per metus sumažėjo beveik perpus: nuo 345 iki 186 atvejų per metus. Tačiau vertinant šį pokytį pagal standartizuotą rodiklį – nusikalstamų veikų skaičių, tenkantį 100 000 gyventojų, nužudymų mažėjimas nėra toks spartus (nuo 10 iki 6,7 atvejo), kaip galėjo pasirodyti vertinant absoliučius kiekius. Darytina išvada, kad šios nusikalstamos veikos dinamika nėra tiesiogiai susijusi vien su gyventojų skaičiaus pokyčiais bei emigracijos srautais.

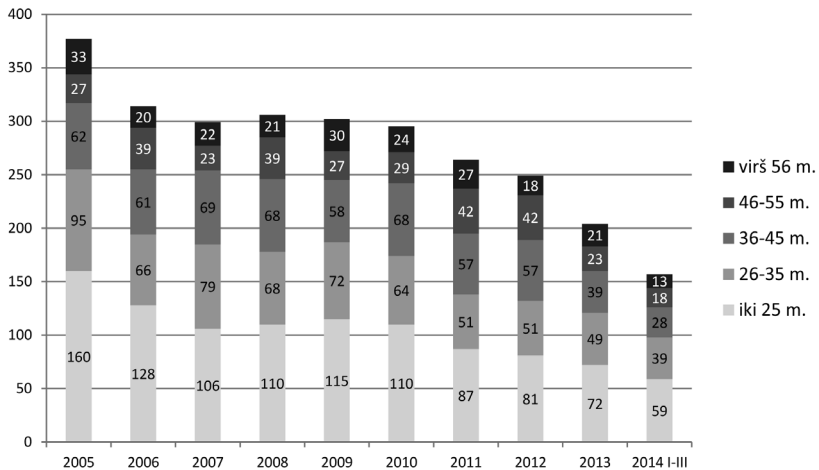
SOCIOLOGINIS ŽUDIKO IR AUKOS PORTRETAS

Projekto „Nužudymai Lietuvoje: kriminologinis tyrimas“ metu buvo išanalizuoti 894 baudžiamieji nuosprendžiai nužudymų bylose (pagal LR baudžiamojo kodekso 139 str.). Imtis sudaryta remiantis atsitiktine atranka iš 2005–2012 m. laikotarpiu priimtų 1904 pirmosios instancijos teismų nuosprendžių nužudymų bylose. Iš atrinktų dokumentų buvo renkama detali informacija apie veikos ir bylos aplinkybes, kaltinamąjį ir nukentėjusįjį. Sukurtas kiekybinių duomenų rinkinys suteikė galimybę pasitelkus statistinių duomenų analizės programas pateikti detalesnį vaizdą apie nužudymų reiškinių bei pagrindinius su tuo susijusius asmenis. Teismų nuosprendžių duomenys buvo suvedami pagal kiekvieną kaltinamąjį nužudymu atskirai, t. y. šie duomenys tiksliausiai atspindi kaltininkų charakteristikas, nes analizė atliekama būtent per kiekvieno iš jų prizmę. Buvo surinkti duomenys apie 1174 asmenis. Šiame straipsnyje kiekybinei sociologinei analizei pasitelkta 1074 nuteistųjų asmenų iš 850 teismų nuosprendžių nužudymų bylose imtis, kadangi iš bendrų surinktų duomenų buvo eliminuoti atvejai, kai asmuo buvo teismo išteisintas dėl nužudymo. Tokiu būdu siekta kuo didesnio tikslumo analizuojant kaltininko dėl nužudymo portretą. Esant 95 proc. tikimybei maksimalus paklaidos dydis analizuojamoje imtyje yra $\pm 2,5$ proc.

Kaltinamojo nužudymų bylose portretas

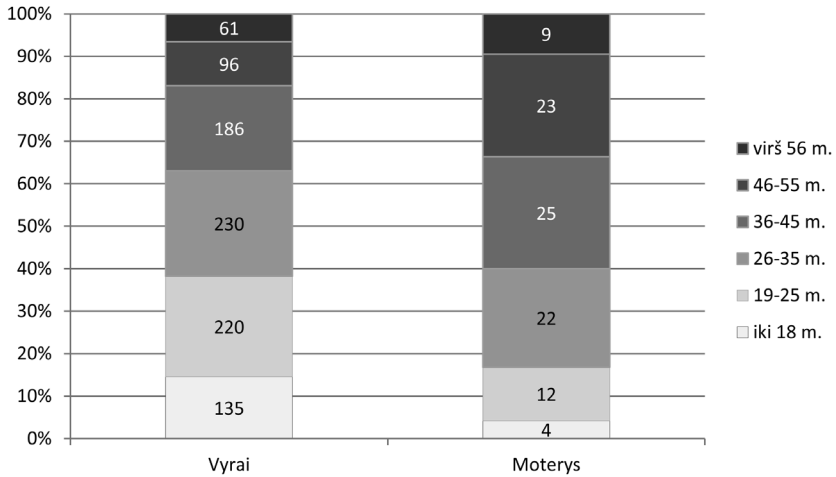
Iš sociologinės pusės nagrinėjant nužudymų reiškinį pirmiausia pabrėžtina, kad daugumą šio nusikaltimo vykdytojų sudaro vyrai (pagal iš nuosprendžių surinktus duomenis – beveik 91 proc. kaltininkų analizuojamoje imtyje, ir remiantis oficialia kaltinamųjų (įtariamųjų) nužudymais statistika – apie 90 proc. visų kaltinamųjų nužudymais kiekvienais metais). Lygiai kaip ir mirties nuo išorinių priežasčių atveju matoma, jog šiose veikose dominuoja vyrai, vadinasi, atliekant analizę tikslinga įvertinti pasiskirstymą pagal lytis ir skirtingas jų charakteristikas.

Kitas reikšmingas aspektas analizuojant nužudymų reiškinį iš sociologinės pusės yra kaltininkų amžius. Nužudymų bylose išsiskiria asmenų iki 25 m. bei 26–35 m. amžiaus grupės. Nepilnamečiai šio tipo bylose užima palyginti nedidelę dalį (mažiau nei 10 proc. visų kaltinamųjų kiekvienais metais), todėl aktuali dalis yra 18–35 metų amžiaus asmenys, vyresniųjų dalis tolygiai mažėja.

6 PAV. Kaltinamųjų nužudymu dinamika pagal amžių įvykdžius nusikaltimą²¹

21 Informacijos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos ikiteisminio tyrimo įstaigų statistika, Duomenys apie nužudymus (Forma_NUŽ), 2005–2014 I–III ketv. m.

7 PAV. Už nužudymus nuteistų asmenų proporcijos (proc.) pagal amžiaus grupes (baudžiamųjų nuosprendžių medžiaga) (N=1023)

Vertinant kaltinamųjų vyrų ir moterų pasiskirstymą pagal amžiaus grupes, matoma, jog skirstiniai yra labai netapatūs. Tarp vyrų, kaip ir bendroje kaltinamųjų nužudymu statistikoje pagal amžių, dominuoja grupė iki 25 metų amžiaus (kuri sudaro beveik 40 proc. visų vyrų kaltininkų). 19–25 m. bei 26–35 m. amžiaus grupės sudaro po 24 proc. kaltininkų vyrų. Tarp nužudymą įvykdžiusių moterų didžiąją dalį sudaro 26–55 metų amžiaus grupės ir labai retai būna jaunesnių. Tačiau dėl mažos moterų imties šio tipo bylose statistiškai reikšmingų išvadų daryti negalima, kadangi paklaidos tikimybė vertinant moterų žudikių pasiskirstymą per minėtas amžiaus grupes siekia iki 8,85 proc. Galima tikrai tvirtinti, jog nepilnametės merginos ir vyresnės nei 56 m. amžiaus moterys šį nusikaltimą įvykdo itin retai.

Su amžiaus grupe yra smarkiai susiję daugelis nusikalstamos veikos padarymo charakteristikų. Visų pirma koreliacija ($p \leq 0,01$, Spearman's $r_s=0,350$) patvirtina, jog jaunesni kaltininkai dažniau nužudymą atlieka bendrininkų grupėje, ko beveik nebūna tarp vyresniųjų. Pvz., bene 60 proc. (su galima paklaida ± 8 proc.) kaltininkų iki 18 metų amžiaus nusikaltimą atliko grupėje. Su amžiumi bendrininkaujančių dalis tolygiai mažėja. Tai iliustruoja didesnę pripažinimo iš bendraamžių grupės bei buvimo grupėje poreikį, kurį patiria jaunesni žmonės.

Veikimas grupėje arba veikimas individualiai atitinkamai suponuoja ir kitus *modus operandi* skirtumus. Esant kaltininkų bendrininkavimui itin retai auka būna artimas ar giminystės ryšiais susijęs žmogus; daugiau nei 80 proc. bendrininkavimo atliekant nusikaltimą atvejų auka tampa pažįstamas arba iki tol nepažinotas asmuo ($p \leq 0,01$, Spearman's $r_s = -0,277$). Lygiai taip pat rečiau už pavienius asmenis kaip nužudymo ginklas naudojamas peilis, daug dažniau veikia įvykdoma nenaudojant jokių įrankių.

Vertinant kaltininko nužudymų byloje amžių, derėtų paminėti, kad statistiškai patikimas ryšys nurodo ($p \leq 0,01$, Spearman's $r_s = 0,284$), jog vyresni kaltininkai savo auka dažniau linkę pasirinkti moterį. Amžiaus grupėse per 36 m. nuo trečdalis iki pusės atvejų aukos buvo būtent moterys. Tačiau kaltininkų grupių iki 25 metų absoliučia dauguma atvejų (daugiau nei 87 proc.) aukomis tampa vyrai. Vyresni nei 36 metų amžiaus kaltininkai taip pat palyginus dažniau nužudo savo sutuoktinį ar sugyventinį, negu tai nutinka jaunesnėse amžiaus grupėse. Tačiau jauniausios amžiaus grupės kaltininkai kur kas dažniau nei kiti nužudo iki tol nepažinotus asmenis.

Šie dalykai parodo skirtingus veiklos scenarijus, kurie dominuoja skirtingo amžiaus kaltininkų veiksmuose: tarp jaunesnio amžiaus kaltininkų atsispindi aštresnė kova dėl statuso su kitais vyriškos lyties atstovais, didesnis poreikis būti pripažintam ir veikti kartu su grupe, o tarp vyresniųjų atsiranda daugiau trinties su supančiais vyrais ir moterimis.

Iš apkaltinamųjų nuosprendžių medžiagos rasti statistiškai patikimų duomenų apie tai, kaip skiriasi vyrų ir moterų *modus operandi*, motyvai, yra sudėtinga dėl ganėtinai mažos moterų imties (panaši moterų žudikių proporcija vyrauja ir bendroje šalies statistikoje). Su šia išlyga galima teigti, jog silpna koreliacija matoma ($p \leq 0,01$, Pearson's $r = 0,168$) preferencijose pasirenkant nužudymo ginklą. Dauguma moterų (62 proc., turint omenyje galimą iki ± 10 proc. paklaidą) linkusios pasirinkti duriamąjį ginklą (pvz., peilį) ir kur kas mažesnė dalis nužudo be ginklo (17 proc.). Vyrų žudikių preferencijos dėl ginklo pobūdžio reikšmingai skiriasi ir jas galima nusakyti didesniu tikslumu: 37 proc. žudikių vyrų ginklo nenaudojo, bene 30 proc. naudojo peilį ir apie 12 proc. – kokio nors tipo pagalį ar lazda.

Bendrą nužudymo įrankių panaudojimo mastą nusako žemiau esanti lentelė, iš kurios duomenų matoma, jog dažniausiai nužudoma arba nenaudojant ginklo (smūgiuojant rankomis, kojomis), arba naudojant peilį ar lazda (esant 95 proc. tikimybei patikimumo intervalas yra $\pm 3,23$ proc.). Kitos rūšies gin-

klai naudojami gerokai rečiau. Iš esmės statistiškai labiau tikėtina ($p \leq 0,01$, Spearman's $r_s = 0,211$), jog jaunesnio amžiaus kaltininkai nužudymo ginklo nenaudoja (ypač asmenys iki 18 metų – 58 proc. atvejų, taip pat 36–45 metų grupėje – apie 40 proc.), o duriamasis ginklas buvo kur kas dažniau naudojamas kaltininkų nuo 46 metų amžiaus bei vis rečiau nenaudojamas joks įrankis. Tai iš dalies rodo, jog, vykstant natūraliems fizinio pajėgumo pokyčiams, dažniau linkstama naudoti ginklą.

4 LENTELĖ. Dažniausiai pasitaikantys nužudymo ginklai nagrinėtuose 2004–2012 m. baudžiamuosiuose nuosprendžiuose (N=819)

Nužudymo ginklo tipas	Atvejų skaičius	Procentas
Duriamasis ginklas (peilis ir pan.)	274	33,5 %
Kirvis	32	3,9 %
Šaunamasis ginklas	39	4,8 %
Lazda, pagalys	86	10,5 %
Kitas sunkus daiktas	36	4,4 %
Smaugimo įrankis	34	4,2 %
Kitas ginklas	24	2,9 %
Ginklas nenaudotas	293	35,8 %

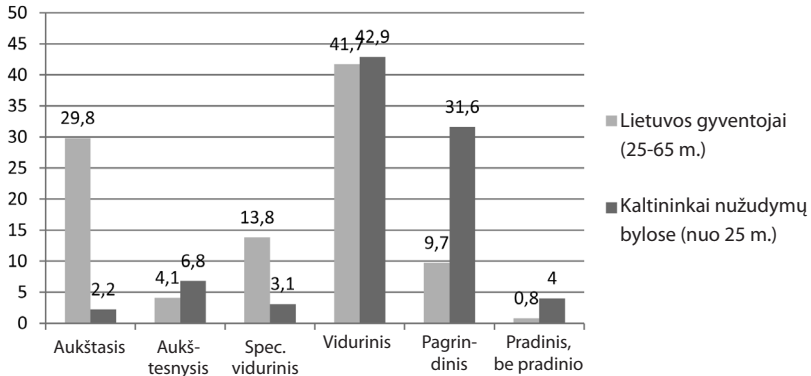
Santykinai daugiau moterų nužudymo kaltininkų gyveno su savo situoktiniu arba sugyventiniu. Taip pat, įvertinus statistinę paklaidą, nuo 38 iki 56 proc. atvejų nužudymą padariusių moterų aukos yra jų situoktiniai ar sugyventiniai, ir 12–26 proc. atvejų – pažįstami asmenys. Kaltininkų vyrų aukos charakteristikos visiškai kitokios: didžioji dauguma nužudo savo pažįstamą (beveik 45 proc. atvejų), į nepažįstamų asmenų bei artimų žmonių gyvybę kėsিনamasi panašiu dažnumu – po 24 proc. atvejų. Šiuos skirtumus patvirtina ir vidutinio stiprumo statistiškai reikšmingas ryšys ($p \leq 0,01$, Cramer's $V = 0,326$).

Pastebėtina, kad moterys palyginus dažniau atima savo vaikų gyvybę, ko tarp vyrų beveik nepasitaiko. Šį aspektą išsamiai iliustruoja JAV atlikta 1980–2009 m. įvykdytų nužudymų studija, kur statistiškai reikšmingai iliustruojama, jog itin didelė dalis mažamečių vaikų iš tiriamosios imties buvo nužudoma moterų (motinų), o aukos dažniausiai būdavo moteriškos lyties (Fox, Allen, 2014, p. 309). Surinkta nuosprendžių medžiaga rodo panašų vaizdą, tačiau imtyje yra per mažai atvejų, kad galima būtų kalbėti apie dėsningumą.

Pastebimas ryškus skirtumas tarp vyrų ir moterų nužudymų aukų santykio su kaltinamaisiais leidžia daryti prielaidą, jog moterys daugiausia savo agresiją

bei nepasitenkinimą išreiškia artimoje aplinkoje, o vyrai dažniau linkę kovoti dėl statuso (plačiau pasyme) su mažiau pažįstamais asmenimis.

Vertinant asmenų išsilavinimą, šias charakteristikas galima palyginti su bendru Lietuvos gyventojų pasiskirstymu pagal turimą išsilavinimą.

8 PAV. Kaltininkų nužudymų bylose (25 m. amžiaus ir vyresnių, N=680) ir bendras Lietuvos gyventojų pasiskirstymas pagal turimą išsilavinimą, proc.²²

Aukščiau pateiktame grafike matoma, kaip nuo statistinės Lietuvos gyventojų populiacijos skiriasi to paties amžiaus kaltininkų nužudymų bylose imtis. Įvertinus maksimalios statistinės $\pm 3,72$ proc. paklaidos ribas matoma, jog kaltininkų grupėje išsiskiria asmenys, turintys vidurinį arba pagrindinį, nebaigtą vidurinį išsilavinimą. Šios grupės sudaro apie 78 proc. kaltinamųjų nužudymu, vyresnių nei 25 metų amžiaus. Aukštąjį išsilavinimą įgiję asmenys, kokie sudaro bene trečdalį šalies gyventojų, praktiškai neregistruoja nužudymų statistikoje. Susiejant tai su užimtumo rodikliu, bene 75 proc. vyresnių negu 25 metų amžiaus žmonių šio nusikaltimo įvykdymo laikotarpiu nedirbo ir nesimokė. Dar po 6–7 proc. sudarė asmenys, dirbę kvalifikuotais ir nekvalifikuotais darbininkais. Matoma, kad didžioji dalis kaltininkų nužudymo bylose savo raidos laikotarpiu patyrė mažesnę bei trumpesnę socialinės kontrolės ir disciplinavimo institucijų įtaką (vidurinės mokyklos pakopos, aukštesnioji ar aukštoji mokykla), taip pat tuo metu nebuvo tam tikros kontrolės institucijos (darbovietės) įtakoje. Deja, iš esamų duomenų nėra įmanoma nustatyti, kokios trukmės laikotarpį kaltinamasis nedirbo.

22 Gyventojų statistika pagal Lietuvos statistikos departamento 2012 m. duomenis.

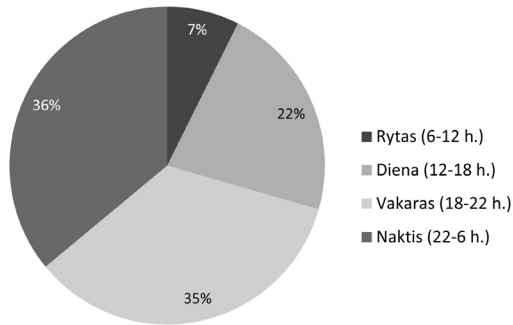
Apie 45 proc. kaltininkų iki tol nebuvo teisti, visi kiti jau turėję patirties su baudžiamąja justicija. Verta pastebėti, kad apie 10 proc. asmenų buvo laikomi recidyvistais ar pavojingais recidyvistais. Bent 40 proc. asmenų prieš tai turėjo laisvės atėmimo bausmės patirtį. Beveik 70 proc. (įvertinant galimą ± 9 proc. statistinę paklaidą dėl mažos moterų imties) nužudymą įvykdžiusių moterų iki tol nebuvo teistos, o nužudymą įvykdžiusių vyrų, kurie iki tol nėra turėję teistumo, dalis yra apie 43 proc. Tai rodo statistiškai reikšmingą skirtumą ($p \leq 0,01$, Spearman's $r_s = -0,170$) tarp vyrų ir moterų nužudymo bylose. Galimai šioje vietoje atsispindi didesnis moterų polinkis prisitaikyti ir paisyti socialinių normų.

Daugiau nei 50 proc. kaltininkų nužudymų bylose yra nevedę (netekėjusios) ir tik 17 proc. iš jų galimai neoficialiai gyvena su partneriu. Nevedusių vyrų kaltininkų dalis yra beveik 56 proc., lyginant su 30 proc. nesusituokusių moterų nužudymų bylose (papildomai įvertinus galimą iki ± 9 proc. paklaidą moterų imtyje). O susituokusių ir išsituokusių asmenų šioje statistikoje yra apytiksliai po 20 proc.

Iš baudžiamųjų nuosprendžių duomenų yra žinoma, kad apie 40 proc. atvejų nužudymas įvyko kaltininkui ir aukai *kartu* vartojant alkoholį. Statistiškai pagrįstai ($p \leq 0,01$, Spearman's $r_s = 0,253$) galima tvirtinti, jog toks scenarijus kur kas rečiau būdingas jaunesnio, iki 25 m. amžiaus kaltininkams, apie kurių bendrą girtavimą yra duomenų 22 proc. atvejų. Tačiau jau apie 45 proc. 26–45 metų amžiaus kaltininkų vartojo alkoholį kartu su auka, o vyresni negu 46 metų amžiaus žmonės – daugiau negu pusę toje amžiaus grupėje vykstančių nužudymų atvejų. Nors apskritai kaltininko girtumas kaip sunkinanti aplinkybė nužudymo bylose buvo nustatytas visose amžiaus grupėse panašiu dažnumu. Remiantis oficialia statistika, apie 60 proc. visų nužudymų atliekama neblavių asmenų. Alkoholio vartojimo požiūriu ir to įtaka nusikaltimo padarymui vyrų ir moterų atvejais statistiškai nesiskiria.

Pažymėtina, kad vidutiniai legalaus suvartoto alkoholio kiekiai asmeniui nagrinėjamojo laikotarpio pirmoje pusėje buvo panašaus lygio (apie 10,6 l absoliutaus alkoholio kiekio asmeniui), tik šiek tiek buvo pakilęs suvartojimas 2007–2008 metais bei nuo 2011 m. buvusių 11,9 l/asmeniui išaugo iki 13,0 l/asmeniui 2012 metais.²³

23 Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, Alkoholio vartojimas ir jo padariniai Lietuvoje 2013 m., pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis. Prieiga per internetą: <<http://www.ntakd.lt/index.php/statistika>> [žr. 2015-01-12].

9 PAV. Nužudymo veikos laikas, skaičiuojant pagal pradžios momentą (N=960)

Alkoholio vartojimo padarinius puikiai atspindi paros laiko, kai buvo įvykdytas nužudymas, statistika, kuri pavaizduota 9 paveikslėlyje.

Pateiktoje diagramoje matomas žymus nužudymų skaičiaus padidėjimas vakaro ir nakties metu, kai dažniausiai būna vartojamas alkoholis. Naktį daugiausia nužudymų įvykdo asmenys iki 25 metų amžiaus (beveik pusė visų jų įvykdomų nužudymų), visų kitų amžiaus grupių atstovų veikimas pasireiškia panašiu aktyvumu dieną, vakare ir naktį.

Iš anksčiau pateiktos informacijos apie skirtingas vyrų ir moterų žudikų charakteristikas galima daryti išvadą, kad šiuos nusikaltimus vykdo nevienodo tipo asmenys. Vyrų daugiausia būna jaunesnio amžiaus, greičiausiai veikiami didesnės agresijos, jau turi patirties su baudžiamąja justicija, jaunesni daugiau linkę veikti bendrininkų grupėje bei neretai savo agresyvius poelgius atlikti mažai pažįstamoje (neprivačioje) aplinkoje, konfliktuojant ir su nepažįstamais asmenimis. Moterų žudikių atveju tiek aukų ratas, tiek vietos, kuriose įvykdomas nusikaltimas, pasižymi didesniu socialiniu artumu. Alkoholis yra nužudymus lydintis faktorius panašiu dažnumu visose amžiaus grupėse.

Turint omenyje, kad bene 70 proc. nužudymų įvykdoma aukos, kaltininko arba jų bendrame būste, retais atvejais kito asmens būste, apie 40 proc. atvejų aukai ir kaltininkui kartu vartojant alkoholį arba būnant paveiktiems alkoholio apskritai (apie 70 proc. kaltininkų girtumas buvo pripažintas sunkinančia aplinkybe byloje), yra pastebima, jog prie šios situacijos daug prisideda atitinkama alkoholio vartojimo kultūra, kai pirmenybė teikiama gėrimų vartojimui ne viešose

maitinimo vietose (kavinėse, baruose), o uždaroje aplinkoje, kurioje nevyksta laisvas žmonių cirkuliavimas ir nėra trečiųjų (mažiau pažįstamų) asmenų socialinės kontrolės. Dėl minėtų dalykų, tikėtina, susirinkę žmonės jaučiasi mažiau varžomi ir spaudžiami paklusti elgesio taisyklėms, kurios galioja viešose erdvėse. Alkoholis atitinkamai sumažina savikontrolės lygį, ir atitinkamai išplieskus konfliktui ne visuomet būna galimybė pasišalinti (pvz., iš savo būsto), pakeisti vietą, dėl ko atsiranda didesnė tikimybė, jog bus prieita prie smurto.

Nužudymų aukų portretas

Nužudymų baudžiamieji nuosprendžiai dažnai neturi pakankamai išsamių sociologinių duomenų apie auką, iš ko būtų galima apie ją kalbėti taip pat tiksliai kaip apie nusikaltimo kaltininką. Dėl to šis tyrimas ir pats nuosprendžių statistinių duomenų rinkinys buvo labiau orientuojami į kaltininko sociologinę analizę. Informacija apie nužudymo auką yra labiau santykinė, kadangi nuosprendžių duomenys statistinei analizei buvo suvedami pagal kiekvieną *kaltininką* atskirai. Aukos charakteristikoms nagrinėti papildomai pasitelkiama Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos pateikiama ikiteisminio tyrimo įstaigų statistika, kuri irgi būna bendro pobūdžio.

Lyginant su pažeidėjais, moterų tarp nužudymų aukų yra daugiau. Moterų tampa nužudymo auka maždaug ketvirtadaliu atvejų, kas sudaro gerokai didesnę proporciją nei tarp kaltininkų nužudymo byloje.

Remiantis atliktos nuosprendžių analizės duomenimis, ketvirtadalis nužudytų moterų gyveno kohabitacijoje su kaltininku (oficialiai nesusituokę), o 10 proc. buvo sutuoktiniai. Bene pusė nužudytų vyrų buvo tiesiog pažįstami su kaltininku, o ketvirtadalis – nepažįstami. Moterų, pažįstamų su kaltininku, buvo ketvirtadalis, o atvejų, kai žudikas buvo nepažįstamas asmuo – apie 12 proc.

Statistiškai pagrįstai galima tvirtinti ($p \leq 0,01$, Cramer's $V=0,322$), jog dauguma moterų būna nužudoma arba bendrame su kaltininku būste (22 proc. moterų nužudymų atvejų), arba savo būste (50 proc., įvertinus galimą maksimalią $\pm 5,9$ proc. paklaidą šioje imtyje). Aukų vyrų atveju yra pastebimas didesnis išsiskaidymas per skirtingo tipo erdves. Dažniausiai vyrai yra nužudomi savo būste (33 proc.) arba viešojoje vietoje (beveik 24 proc. atvejų) bei su panašia tikimybe uždaroje viešumai vietoje (14 proc. atvejų), kaltininko arba kito asmens būste (po 11 proc.). Iš pateiktų duomenų galima daryti išvadą, kad moterims dažniau būna atimama gyvybė socialiai joms artimesnių žmo-

nių, dažniausiai privačioje ir gerai pažįstamoje erdvėje. Vyrų atveju palyginus dažniau tai nutinka socialiai tolimesnių asmenų mažiau pažįstamoje erdvėje.

Anksčiau minėti duomenys sutampa su kitose šalyse (pvz., JAV) atliktomis studijomis apie aukos ir pažeidėjo santykį, kuriose išskiriama, jog bene pusė nužudymo aukų moterų būna nužudoma savo partnerių, o didžioji dauguma vyrų nužudoma pažįstamo asmens (56 proc.) arba nepažįstamo (26 proc.) (Fox, Allen, 2014, p. 301).

76 proc. atvejų nužudymo auka tampa asmuo, daugiau ar mažiau pažįstamas arba susijęs giminystės ryšiais su kaltininku. Visiškai nepažįstami asmenys tampa nusikaltimo aukomis maždaug 22 proc. atvejų. Artimi giminaičiai būna nužudomi palyginus nedažnai – kuris nors iš tėvų 6 proc. atvejų (pabrėžiant, kad daugiau nei pusė tokių atvejų būna motina), broliai ir seserys itin retai. Sugyventinis (-ė) palyginus turi didesnę tikimybę tapti šio nusikaltimo auka (apie 9 proc. atvejų) negu sutuoktinis.

5 LENTELĖ. Nužudymo aukos socialinis ryšys su kaltinamuoju (baudžiamųjų nuosprendžių medžiaga, N=1074)

Socialinis ryšys	Atvejų skaičius bylose	Procentas
Nepažįstamas asmuo	238	22,2 %
Pažįstamas asmuo	526	48,9 %
Sugyventinis (-ė)	100	9,3 %
Sutuoktinis (-ė)	53	4,9 %
Brolis, sesuo	22	2,0 %
Tėvas, motina	62	5,8 %
Vaikas	15	1,2 %

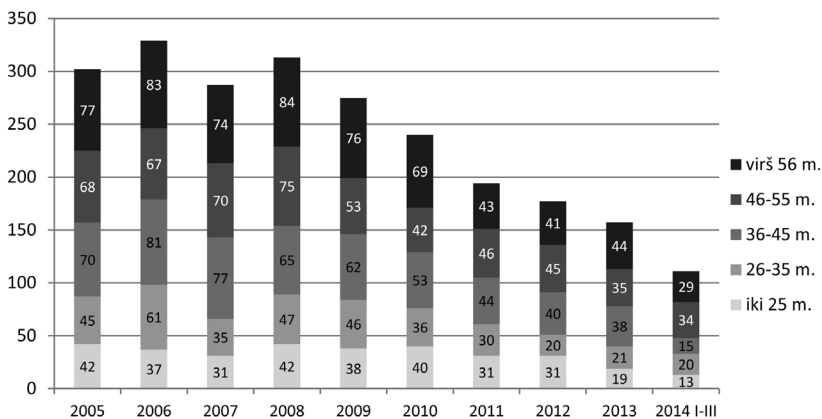
Lentelėje pateikti duomenys aiškiai parodo, kad kur kas rečiau linkstama kėsintis į asmenis, su kuriais sieja kraujo giminystė, taip pat į oficialų sutuoktinį. Dažniausiai konfliktuojama su kitais žmonėmis iš savo aplinkos, su kuriais, galima preziumuoti, turimas silpnesnis emocinis ryšys arba nėra beveik jokie. Pažymėtina, kad daugiau nei 70 proc. atvejų kaltininkų moterų aukos būna joms artimi ar giminystės ryšiais susiję žmonės ($p \leq 0,01$, Pearsons=0,253), o vyrai žudikai kėsinaisi į savo artimuosius ar gimines apie 22 proc. situacijų, visais kitais atvejais jų aukomis tampa daugiau arba mažiau pažįstami bei visai nepažinoti žmonės.

Prieš sutuoktinį ir sugyventinį daugiau nei pusė atvejų (apie 56 proc., $p \leq 0,01$) naudotas duriamasis ginklas, o nesant jokie ginklo atimta gyvybė

ketvirtadaliui sutuoktinių ir sugyventinių. Prieš pažįstamus asmenis duriamasis ginklas buvo naudojamas rečiau (apie 30 proc. atvejų) ir dažniau buvo kešinamasi kitais įvardijamais ginklais (4 lentelė), taip pat nenaudojant jokio ginklo (33 proc. atvejų). Panašiomis aplinkybėmis buvo atimta gyvybė ir iš nepažįstamų asmenų. Galima įžvelgti, jog aukai ir kaltininkui kartu gyvenant dažniau būna panaudojami buitėje esantys daiktai.

Kalbant apie nužudymo vietos pobūdį, pabrėžtina, jog jos atvirumas arba uždarumas viešumai labai priklauso nuo aukos santykio su kaltinamuoju. Nustatytas statistiškai reikšmingas ryšys ($p \leq 0,01$, Kendall's tau- $b=0,269$) kaltininko ir aukos santykio ir vietos tipo, kur buvo įvykdytas nusikaltimas. Iš esmės kuo artimesni ir geriau pažįstami kaltininkas ir auka, tuo dažniau nužudymas būna įvykdomas privačioje erdvėje (aukos ir / ar kaltinamojo namuose).

Iš 10 paveiksle pateiktų duomenų apie aukų amžių matoma, jog šiuo atveju didesnę dalį sudaro asmenys, vyresni nei 36 metų. O dvi pirmosios amžiaus grupės sudaro palyginti ne tokia didelę dalį.

10 PAV. Nužudymų aukų dinamika pagal amžiaus grupes, 2004–2012 m.²⁴

Nužudymų aukos ir kaltinamieji iš esmės dažniausiai patenka į visiškai skirtingas amžiaus kategorijas. Tai, kad daugiau nužudoma vyresnių žmonių, gali būti dėl nelygaus jėgų pasiskirstymo skirtingoms amžiaus kategorijoms

²⁴ Informacijos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos ikiteisminio tyrimo įstaigų statistika, Duomenys apie nužudymus (Forma_NUŽ), 2004–2014, I–III ketv. m.

atstovaujantiems kaltininkams ir aukoms. Be to, turint omenyje gana plačiai paplitusią alkoholio vartojimo problemą, dažniausiai vyresnio amžiaus žmonės pradeda jausti dažno alkoholio vartojimo pasekmes (priklausomybė, psichiniai ir fiziniai negalavimai), todėl tikimybė tapti auka susidūrus su galimai jaunesniu priešininku didėja.

LIETUVOS GYVENTOJŲ POŽIŪRIS Į NUŽUDYMUS

Nors nužudymai Lietuvoje periodiškai išprovokuoja aštrias diskusijas viešojoje erdvėje,²⁵ iki šiol Lietuvoje nebuvo atlikti sistemingi kiekybiniai sociologiniai tyrimai apie visuomenės narių požiūrį į nužudymus ir įvairius jų socialinius ir teisinius aspektus. Nužudymai tokiuose sociologiniuose tyrimuose buvo analizuojami tik kitų kriminologinių problemų kontekstuose, pavyzdžiui, jau anksčiau minėtuose tyrimuose (Dobryninas, Gaidys, 2004; Dobryninas ir kt., 2012), kuriuose buvo bandoma išaiškinti visuomenės narių požiūrį į bausmes už įvairius nusikaltimus. Panaši situacija matyti ir tarptautiniuose kriminologiniuose tyrimuose, kuriuose nužudymų problemos dažniausiai siejamos su visuomenės narių požiūriu į bausmes, jų dydį arba skyrimo procedūromis. Darbų, kurių tikslas – išanalizuoti viešąją nuomonę apie nužudymų problemas visuomenėje, pasitaiko gerokai rečiau. Tikriausiai vienas iš autoritetingiausių šios srities ekspertų yra prof. Barry Mitchellas, kuris daugiau nei 20 metų analizuoja visuomenės požiūrį į nužudymus Jungtinėje Karalystėje (Mitchell, 1998). Mitchellas atkreipia dėmesį, kad žmonės sugeba atskirti nužudymų tipus, jų sunkumo laipsnius ir atitinkamai gali diferencijuoti bausmių dydžius už padarytus nužudymus. Viename iš paskutinių savo tyrimų, kurį jis atliko su kitu žinomu kriminologu Julianu Robertsu (Mitchell, Roberts, 2010), bandoma ištirti, ką respondentai žino apie nužudymų statistiką Anglijoje ir Velse, taip pat įvertinti, kaip apklaustieji reaguotų į vieną arba kitą nužudymo scenarijų, kaip vertintų jo sunkumą ir kokias sankcijas už jį siūlytų. Šios britų mokslininkų idėjos buvo panaudotos ir atliekant sociologinį tyrimą Lietuvoje.

25 Klasikiniu tokios diskusijos pavyzdžiu galima laikyti ekspertų, politikų, žurnalistų bei kitų visuomenės narių pasisakymus masinėse medijose bei viešojoje erdvėje dėl žiauraus nepilnametės nužudymo Panevėžio rajone 2013 m. pabaigoje. Nemažai šios diskusijos dalyvių, įskaitant ir Seimo narius, buvo pasisakę už mirties bausmės grąžinimą už tokio pobūdžio nusikaltimus.

Rengiant klausimyną sociologiniam tyrimui apie nužudymus Lietuvoje, taip pat buvo atsižvelgta ir į kitus anksčiau aptartus teorinius bei empirinius šios problemos aspektus. Anketoje galima išskirti keletą klausimų blokų:

- kriminogeninės situacijos ir nužudymų statistikos Lietuvoje vertinimas;
- asmeninė patirtis susiduriant su nužudymais;
- informacinių šaltinių apie nužudymus vertinimas;
- požiūris į veiksmus, skatinančius nužudymus, ir jų prevencijos galimybes;
- nužudymų kvalifikavimas ir nubaudimas už nužudymus piliečio akimis;
- požiūris į institucijas, turinčias arba galinčias užtikrinti nužudymų kontrolę ir prevenciją.

Reprezentatyvus Lietuvos gyventojų tyrimas buvo atliktas 2013 m. rugsėjo 5–15 d. Respondentų skaičius: N=1000. Tyrimo objektas: 18 ir vyresni Lietuvos gyventojai. Apklausos būdas: interviu respondento namuose. Atrankos metodas: daugiapakopė, tikimybinė atranka. Respondentų atranka parengta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas.

Apklausa vyko: Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Druskininkuose, Kauno, Alytaus, Šakių, Pakruojo, Utenos, Tauragės, Švenčionių, Raseinių, Kupiškio, Akmenės, Rokiškio, Kretingos, Šilutės, Telšių, Mažeikių, Marijampolės, Trakų ir Ukmergės rajonuose. Tyrimas vyko 20 miestų ir 30 kaimų. Duomenys persverti pagal lytį ir amžių. Maksimali statistinė paklaida esant 95 % tikimybei, 3,1 %. Tyrimą atliko Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimo centras VILMORUS.

Kriminogeninės situacijos ir nužudymų statistikos Lietuvoje vertinimas

Apklausos metu respondentai buvo paprašyti įvardyti 5, jų manymu, opiausias problemas Lietuvoje. 6 lentelėje pateikti atsakymai, kurie buvo dažniausiai minimi respondentų.

6 LENTELĖ. 5 opiausias problemos Lietuvoje

Problema	%
Nedarbas	58,8
Nusikaltimai	43,2
Žmonių ekonominės problemos (maži atlyginimai, mažos pensijos, skurdas)	33,7
Korupcija	32,2
Alkoholizmas ir narkomanija	26,9

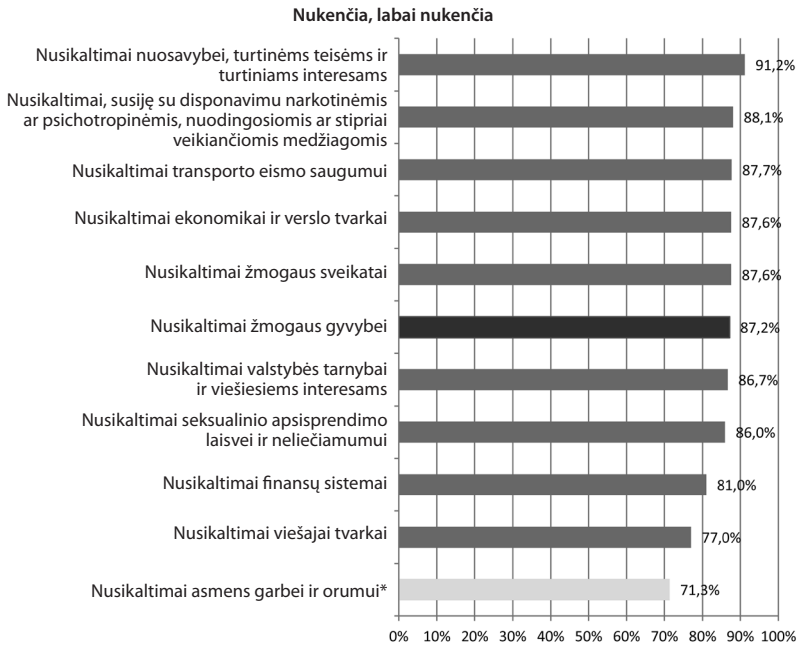
Susirūpinimą nusikaltimų klausimais išreiškė 43 proc. respondentų, dažniau (58 proc.) buvo minimos tik nedarbo problemos. Aukštas nusikaltimų problemų reitingas tarp kitų Lietuvos problemų – gana netikėtas rezultatas. Pavyzdžiui, 2012 m. kovo mėnesį, atsakant į panašų klausimą apie pagrindines šalies problemas, teisėtarkos sprendimo klausimus (kas gali būti prilyginta klasteriui „nusikaltimai“) minėjo tik 3,3 proc. Lietuvos gyventojų.²⁶ Toks dėmesys nusikaltimams tikriausiai siejamas ne su pablogėjusia kriminogentine situacija šalyje (anksčiau pateikti duomenys byloja, kad pastaraisiais metais ji veikiau gerėja), bet su rezonansiniais nusikaltimais (pvz., kai Biržuose 2013 m. rugpjūčio mėnesį buvo nušautas nepilnametis). Kita vertus, padidėjusį respondentų dėmesį nusikaltimams galėjo išprovokuoti ir pati „kriminalinio pobūdžio“ apklausa.

Respondentams taip pat buvo pasiūlyta įvertinti, nuo kokių nusikaltimų rūšių labiausiai nukenčia Lietuvos visuomenė. Nusikalstamos veikos rūšys buvo įvardytos pagal galiojančią LR baudžiamąjį kodeksą. 11 paveikslėlyje pateikti atsakymų variantai pagal reikšmes „nukenčia“ ir „labai nukenčia“.

Kaip galima matyti, nusikaltimai žmogaus gyvybei, į kuriuos patenka nužudymai, nėra išskirtinė nusikaltimų, nuo kurių kenčia visuomenės nariai, rūšis: jų vertinimas statistiškai reikšmingai skiriasi tik nuo nusikaltimų asmens garbei ir orumui vertinimo (Wilcoxon $p \leq 0,05$). Todėl daryti išvadas, kad Lietuvoje turiniai interesai yra svarbesni negu gyvybės interesai, neverta, nes respondentai galėjo ir neatpažinti, kokius nusikaltimus apima ši nusikaltimo rūšis.

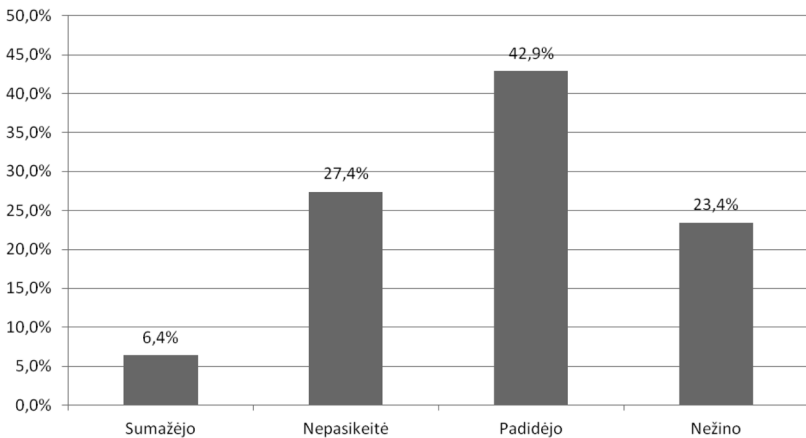
Kita grupė klausimų turėjo patikrinti, ką žino respondentai apie nužudymų situaciją Lietuvoje. Pirmas klausimas buvo skirtas įvertinti, kokius pokyčius per paskutinius 2 metus respondentai mato nužudymų statistikoje. Iš atsakymų rezultatų, kurie pateikti 12 paveikslėlyje, aiškiai matyti, kad dažniausias atsakymas buvo, kad nužudymų skaičius padidėjo; taip mano apie 43 proc. respondentų. Kur kas mažiau manančių, kad nužudymų skaičius sumažėjo; tokių atsakymų buvo tik 6 proc. Pažymėtina, kad 23 proc. apklaustųjų nežinojo arba neturėjo nuomonės šiuo klausimu. Toks gyventojų nužudymų dinamikos vertinimas neatitinka statistinių duomenų, kurie buvo pateikti šiame straipsnyje anksčiau. Taip pat pastebėtina, kad šie rezultatai panašūs į rezultatus, kurie

26 Viešosios nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovės „Spinter tyrimai“ 2012 m. kovo 13–20 dienomis naujienų portalo „Delfi“ užsakymu atliktos viešosios nuomonės apklausos rezultatai. Detaliau žr.: Samoškaitė, 2012.

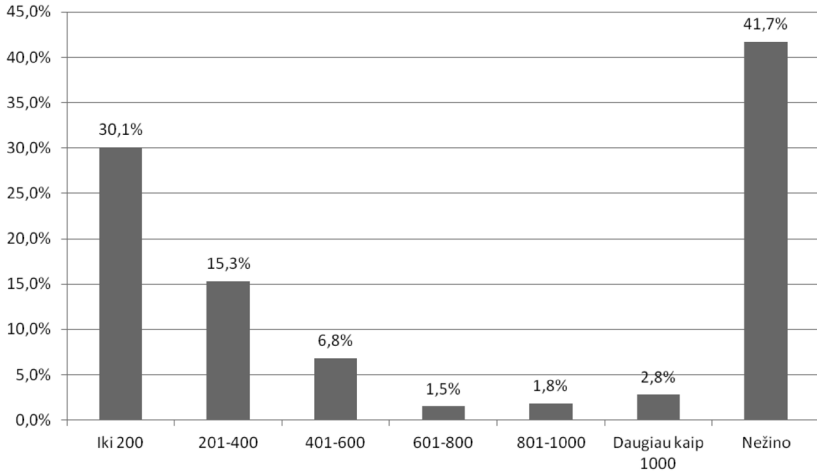

* skirtumai statistiškai reikšmingi, kai $p \leq 0,05$

11 PAV. Atsakymai į klausimą „Nuo kokių nusikaltimų rūšių labiausiai nukenčia Lietuvos visuomenė?“

12 PAV. Atsakymai į klausimą „Kaip per paskutinius 2 metus pasikeitė nužudymų skaičius Lietuvoje?“

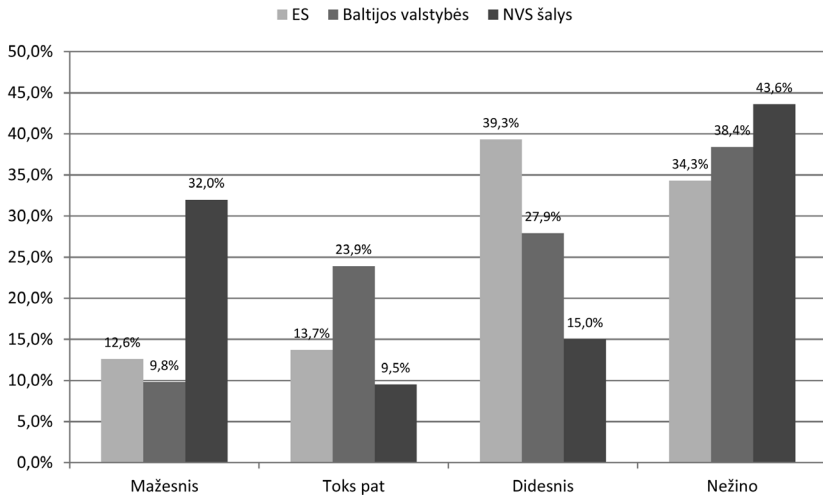
13 PAV. Atsakymai į klausimą „Kiek Lietuvoje vidutiniškai nužudoma per metus?“

buvo gauti minėtame 2010 m. Anglijos ir Velso gyventojų tyrime: ten taip pat dauguma respondentų klaidingai vertino nužudymų dinamiką ir buvo linkę ją dramatinizuoti.

13 paveikslėlyje pristatyti atsakymų į klausimą dėl absoliutaus nužudymų skaičiaus rezultatai. Deja, didelis respondentų, nežinančių arba neatsakiusių į šį klausimą, procentas neleidžia vertinti visuomenės narių informatyvumo šiuo aspektu. Tačiau pažymėtina, kad iš atsakiusių į šį klausimą dauguma (30 proc. visų respondentų, arba 52 proc. atsakiusių) buvo linkusi manyti, kad situacija yra kiek geresnė, negu ji yra iš tikrųjų. Respondentai manė, kad vidutinis nužudymų skaičius per metus neviršija 200, kai iš tiesų paskutinių 5 metų vidurkis buvo 238. Šis optimistinis vertinimas kiek prieštarauja ankstesniam pesimistiniam nužudymo dinamikos vertinimui ir tik parodo, kad nužudymų situacija Lietuvoje visuomenės narių sąmonėje gerokai prasilenkia su objektyvesniu šio kriminogeninio fenomeno statistiniu paveikslu.

Respondentų taip pat buvo prašoma palyginti nužudymų lygį Lietuvoje su analogišku lygiu Europos Sąjungoje (vidurkis), Baltijos valstybėse (Estija ir Latvija – vidurkis), NVS šalyse (Rusija, Baltarusija, Ukraina ir Moldova – vidurkis). Rezultatai pateikti 14 paveikslėlyje.

Kaip ir ankstesnių rezultatų atžvilgiu gana didelė respondentų dalis (daugiau nei trečdalis) negalėjo atsakyti į šį klausimą. Ypač buvo vengiama vertinti

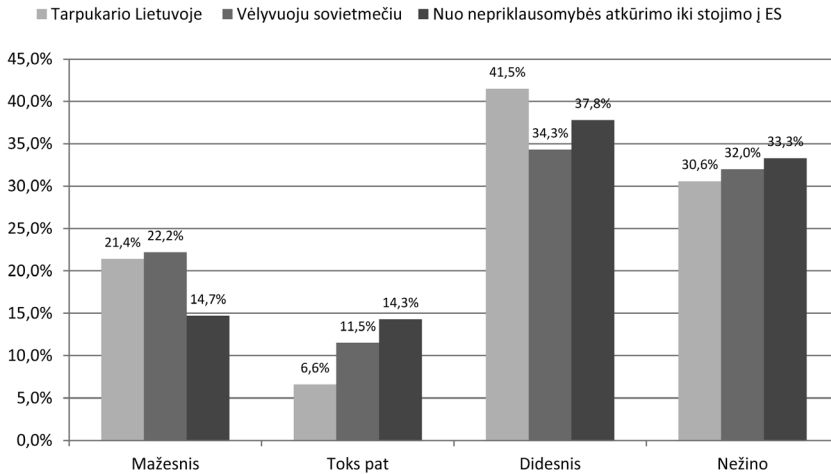

14 PAV. Atsakymai į klausimą „Kaip Jūs manote, ar nužudymų lygis Lietuvoje yra didesnis, mažesnis, ar toks pat kaip ES, Baltijos valstybėse, NVS šalyse?“

situaciją NVS šalyse (44 proc. respondentų pasirinko atsakymą „Nežinau“). Tačiau dauguma iš atsakiusių gana tiksliai išsivaizduoja Lietuvos nužudymų situaciją geopolitiniame kontekste: ji yra blogesnė negu ES ir kitose Baltijos valstybėse ir geresnė negu NVS šalyse: skirtumas tarp manančių, kad nužudymų lygis Lietuvoje yra mažesnis, ir manančių, kad jis yra didesnis, ES atžvilgiu yra -26 proc., Baltijos valstybių – -18 proc. ir NVS – +17 proc. (šie skirtumai statistiškai reikšmingi, kai $p \leq 0,01$).

Dar vienas nužudymų situacijos vertinimo aspektas – istorinis. Respondentų buvo prašoma palyginti esamą nužudymų situaciją su situacija trimis istoriniais laikotarpiais: tarpukario Lietuvoje (1918–1940), vėlyvuosiu sovietmečiu (1985–1989) ir nuo nepriklausomybės atkūrimo iki stojimo į ES (1990–2004). Palyginimui sąmoningai buvo pasirinkti sąlygiškai „ramūs“ periodai, kuriuose nužudymai buvo mažiau siejami su politinėmis represijomis ir karo nusikaltimais ir labiau patekdavo į „buitinių“ nusikaltimų rubriką. Atsakymų rezultatai pateikti 15 paveikslėlyje.

Kaip ir anksčiau, apie trečdalis respondentų nežinojo, ką atsakyti į pateiktą klausimą. Tačiau atsakiusių daugumai dabartinė nužudymų situacija yra blogesnė lyginant su ankstesniais laikotarpiais. Ji blogesnė lyginant su vėlyvu-

15 PAV. Atsakymai į klausimą „Kaip Jūs manote, ar Lietuvoje nužudymų lygis dabar didesnis, mažesnis, arba toks pat kaip tarpukario Lietuvoje, vėlyvuojų sovietmečiu, nuo nepriklausomybės atkūrimo iki stojimo į ES?“

ju sovietmečiu: statistiškai reikšmingas skirtumas ($p \leq 0,05$) tarp manančių, kad nužudymų lygis dabar yra mažesnis, ir manančių, kad jis dabar yra didesnis, yra -12 proc. Palaikančių negatyvų vertinimą respondentų dalis išauga, kai dabartinė situacija lyginama su tarpukario Lietuva: minėtas skirtumas yra -20 proc. ($p \leq 0,05$). Ir dar labiau išauga, kai lyginama su laikotarpiu nuo nepriklausomybės atkūrimo iki stojimo į ES: skirtumas yra -23 proc. ($p \leq 0,05$). Turint omenyje, kad pastaraisiais metais nužudymų lygis Lietuvoje neviršijo 7 *per capita*, galima sutikti su vertinimais, kad šiandien jis yra didesnis negu vėlyvuojų sovietmečiu (tais laikais jis buvo apie 4)²⁷, tačiau tarpukario Lietuvoje jis buvo apie 13²⁸, o nepriklausomybės pradžioje iki stojimo į ES buvo apie 11²⁹, kitaip sakant, gerokai didesnis negu dabar. Panašu, kad Lietuvos gyventojai labai idealizuoja tolimą ir artimą praeitį ir nenori matyti, kad nužudymų situacija, nors dar ir nepasiekė praeito šimtmečio pabaigos lygio, vis dėlto turi aiškias gerėjimo tendencijas.

27 Žr. Tyčiniai nužudymai. NPLC. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/sena/stat/nus/nus11.htm>>.

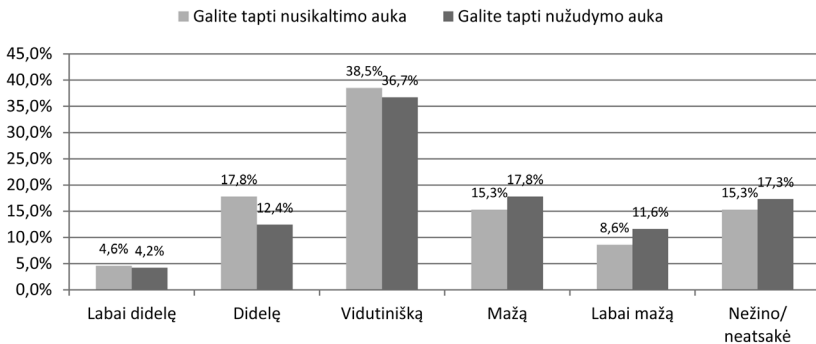
28 Žr. ten pat.

29 Žr. ten pat.

Asmeninė patirtis susiduriant su nužudymais

Asmeninės patirties susiduriant su nusikaltimais vertinimas yra tradicinis viktimologinių tyrimų aspektas. Tačiau bandymas į nužudymus pažvelgti iš viktimologinės perspektyvos neišvengiamai siejamas su objektyviais sunkumais ir apribojimais. Visų pirma, kaip jau buvo minėta, nužudymai bendrame nusikaltimų kontekste yra statistiškai mažai pastebimas fenomenas: tikimybė tapti nužudymo auka yra keliskart mažesnė negu tapti, pavyzdžiui, vagysčių auka. Kita vertus, skirtingai nuo kitų nusikaltimų, nužudymo auka nieko negalės pasakyti tyrėjui apie įvykdyto nusikaltimo aplinkybes. Geriausiu atveju apie tai galės pasakyti aukos artimieji, liudytojai arba pats nusikaltėlis. Tai fundamentaliai keičia apklausos strategiją: klausimai gali būti tik apie netiesioginę respondentų patirtį, o tyrėjas dėl galimos mažos turinčių tokią patirtį respondentų imties vargu ar galės tikėtis statistiškai reikšmingų rezultatų.

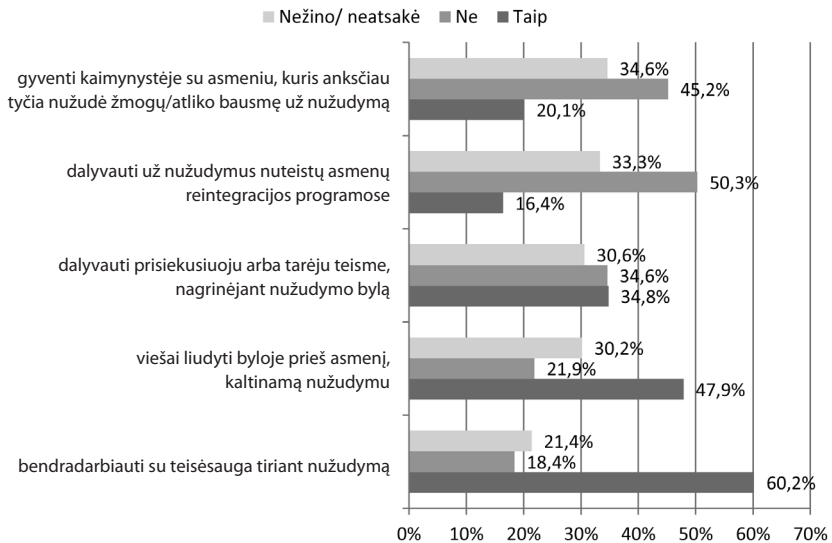
Pirmas klausimas, kuris buvo pateiktas respondentams, siejamas su rizikos tapti nusikaltimo auka apskritai ir nužudymų auka konkrečiai vertinimu. Kitaip sakant, tai yra klausimas labiau apie tai, kaip respondentas įsivaizduoja kriminogeninę situaciją visuomenėje ir siejamus su ja pavojus negu apie jo asmeninę patirtį. Tačiau net ir tokia menama patirtis irgi gali nemažai pasakyti apie visuomenės narių požiūrį į nužudymus. 16 paveikslėlyje pristatomi respondentų atsakymų apie riziką tapti auka apibendrinimai.

16 PAV. Rizika tapti nusikaltimo/ nužudymo auka (Atsakymai į klausimą “Kaip Jūs vertintumėte riziką, kad Lietuvoje per artimiausius metus Jūs arba kas nors iš Jūsų šeimos narių galite tapti nusikaltimo auka ar nužudymo auka?”)

Kaip galima matyti iš pateiktų rezultatų, rizikos vertinimas tapti nusikaltimų ir nužudymų auka statistiškai beveik nesiskiria. Tai gerai parodo ir aukštas koreliacijos koeficientas tarp rizikos vertinimo skalių reikšmių nusikaltimų ir nužudymų atveju (Spearman's $r_s=0,78$, $p \leq 0,01$). Skirtingai nuo kriminalinės statistikos, kuri aiškina, kad tikimybė tapti nužudymų auka yra labai maža ir vos ne 100 kartų mažesnė negu tapti nusikaltimų auka, visuomenės nariai mano, kad galimybė tapti nužudymo auka beveik tokia pat kaip ir galimybė tapti nusikaltimo auka.

Ne mažiau svarbu įvertinti ir pilietinę gyventojų poziciją padedant teisėsaugai ir kitoms socialinės kontrolės institucijoms spręsti žudikų persekiojimo, nubaudymo ir socialinės reintegracijos klausimus. Šiuo tikslu respondentai buvo paprašyti atsakyti, ar jie sutinka arba nesutinka su teiginiais, kuriuose buvo įvardyti minėti elementai.

17 PAV. Respondentų pozicija sprendžiant žudikų persekiojimo, nubaudymo ir socialinės reintegracijos klausimus (Klausimas „Ar Jūs sutiktumėte ...?“)

Kaip galima matyti iš rezultatų, pateiktų 17 paveikslėlyje, respondentai labiausiai sutiktų bendrauti su teisėsauga tiriant nužudymus (60 proc., $p \leq 0,01$) arba viešai liudyti prieš galimą žudiką (48 proc., $p \leq 0,01$). Kiek daugiau nei trečdalis respondentų sutinka dalyvauti prisiekusiuoju arba tarėju teisme, ku-

riame nagrinėjama nužudymo byla; tačiau tiek pat nesutinka. Kiek mažiau nei trečdalis nepareiškė nuomonės šiuo klausimu. Respondentai labiausiai nesutiktų dalyvauti žudikų reintegracijos programose (50 proc.) ir turėti buvusių žudikų savo kaimynystėje (45 proc., $p \leq 0,01$). Pasirodo, kad žudikų persekiojimas gali sulaukti didesnės gyventojų paramos negu bandymai grąžinti buvusius žudikus į visuomenę prie normalių gyvenimo sąlygų.

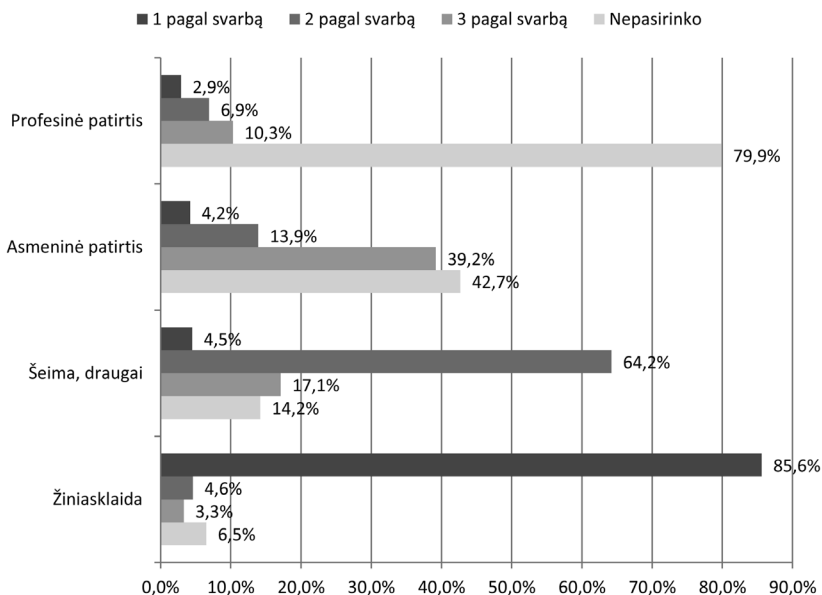
Respondentams taip pat buvo pateiktas klausimas apie netiesioginę asmeninę patirtį susiduriant su nužudymais, kai šeimoje, tarp draugų, kolegų buvo kas nors nužudytas. Deja, į šį klausimą teigiamai atsakė tik 6 proc. (60) respondentų. Tik apie pusė iš jų (30) nurodė, kad buvo nustatytas nužudymų kaltininkas. Iš pastarųjų trys ketvirtadaliai (22) nurodė, kad kaltininkas buvo nubaustas. O iš jų mažiau nei trečdalis (5) pareiškė, kad bausmė buvo teisinga, kiti gi manė, kad bausmė buvo neteisinga, per švelni (16), ir vienas respondentas pareiškė, kad ji buvo neteisinga, per griežta. Šių rezultatų mažas statistinis reikšmingumas (galima statistinė paklaida 1,47 proc., t. y. apie 15 respondentų iš 60) neleidžia daryti apibendrinimų apie galimą nužudymų latentiškuumą visuomenėje arba daryti išvadas apie aukų artimųjų požiūrį į teisės saugos efektyvumą sprendžiant nužudymo bylas. Tačiau šie skaičiai parodo galimo viktimologinio tyrimo, į kurį galėtų būti įtraukti nužudymo aukų artimieji ir draugai, perspektyvas.

Informacijos šaltinių apie nužudymus vertinimas

Kuo gi remiasi Lietuvos gyventojai vertindami įvairius nužudymų aspektus? Apklausos metu respondentams buvo pateikti klausimai apie informacijos šaltinius,³⁰ taip pat buvo paprašyta įvertinti šios informacijos turinį ir pateikimo būdą.

18 paveikslėlyje parodyti apibendrinti atsakymai į klausimą apie pagrindinius informacijos šaltinius apie nužudymus Lietuvoje. Respondentams buvo siūloma nurodyti tris šaltinius pradedant nuo svarbiausio – pirmas pagal svarbą (1), antras pagal svarbą (2) ir trečias pagal svarbą (3).

³⁰ Klausimuose vietoj akademinio termino „masinės medijos“ vartojamas labiau respondentams suprantamas žodis „žiniasklaida“. Taip pat terminas „žiniasklaida“ vartojamas analizuojant tyrimų rezultatus.

18 PAV. Atsakymai į klausimą „Kokie yra Jūsų pagrindiniai informacijos šaltiniai apie nužudymų problemą Lietuvoje?“

Kaip galima matyti, žiniasklaidą kaip pirmąjį informacijos šaltinį pasirinko 86 proc., šeimą ir draugus kaip antrąjį – 64 proc. ir asmeninę patirtį kaip trečiąjį – 39 proc. respondentų (Friedman's $p \leq 0,01$). Norint nustatyti tikslesnę informacijos šaltinio svarbą, gautus rezultatus galima sureitinguoti pagal formulę:

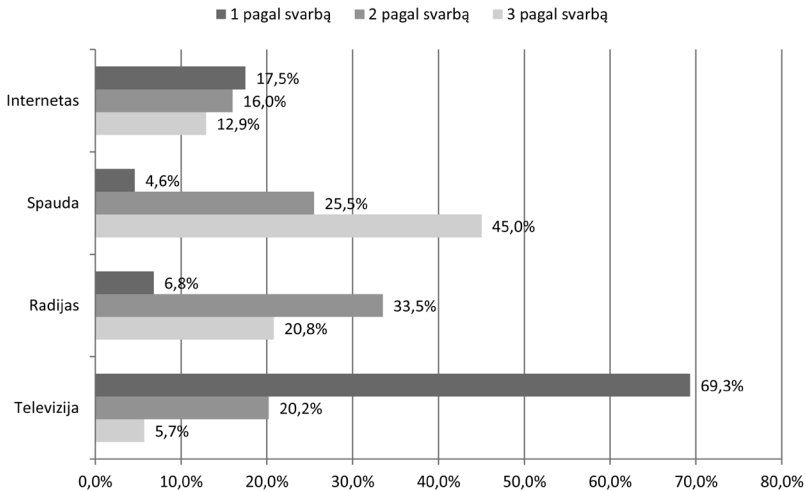
$$S_i = (3V_1^i + 2V_2^i + V_3^i) / 100, \quad (1)$$

kur i yra informacijos šaltinis (žiniasklaida, šeima ir draugai, asmeninė patirtis, profesinė patirtis), S_i – i -informacijos šaltinio reitingas, V_k^i – i -informacijos šaltinio k -svarbos palaikymas proc. ($k=1$ pagal svarbą, 2 pagal svarbą, 3 pagal svarbą).

Apskaičiavę reitingus gauname, kad populiariausiu šaltiniu apie nužudymų problemas galima laikyti žiniasklaidą ($S_z=2,7$), antroje vietoje – šeimą ir pažįstamus ($S_s=1,6$), trečioje vietoje – asmeninę patirtį ($S_a=0,8$) ir ketvirtoje – profesinę patirtį ($S_p=0,3$). Toks rezultatas nėra netikėtas: šiuolaikinėje visuo-

menėje įvairios masinių medijų formos jau seniai atlieka pagrindinio informacijos šaltinio vaidmenį.

Kitas klausimas siekė patikslinti, iš kokių žiniasklaidos priemonių – televizijos, radijo, spaudos, interneto – respondentai gauna daugiausia informacijos apie nužudymus Lietuvoje.

19 PAV. Atsakymai į klausimą „Iš kokių žiniasklaidos šaltinių Jūs daugiausia gaunate informacijos apie nužudymus Lietuvoje?“

69 proc. respondentų nurodė, kad daugiausia informacijos jie gauna visų pirma iš televizijos. 34 proc. apklaustųjų kaip antrąjį pagal svarbą šaltinį nurodė radiją. Spaudą kaip trečiąjį pagal svarbą šaltinį pasirinko 45 proc. respondentų (Friedman's $p \leq 0,01$). Atlikę pateiktų duomenų reitingavimą (pagal formulę, analogišką (1)) gauname tokius rezultatus: pirmoje vietoje – televizija (2,5), antroje–trečioje vietoje – radijas ir spauda (po 1,1) ir ketvirtoje – internetas (1). Televizija – akivaizdus lyderis tarp informacijos šaltinių apie nužudymus Lietuvoje. Kiti informacijos šaltiniai gana stipriai atsilieka nuo lyderio ir jų populiarumas beveik vienodas. Tačiau pastebėtina, kad internetas, nors pagal reitingavimą ir atsidūrė paskutinėje ketvirtoje vietoje, jį kaip pirmąjį informacijos šaltinį pasirinko 18 proc. respondentų (antras rezultatas po televizijos).

Beje, kiekviena informavimo priemonė turi tarp gyventojų ir savo lyderius. 7 lentelėje pateikti TV kanalai, radijo stotys, spaudos leidiniai bei internetiniai šaltiniai, kurie buvo minimi dažniausiai kaip informatyviausi šaltiniai.

7 LENTELE. Informatyviausi žiniasklaidos šaltiniai

Reitingas pagal populiarumą	Televizija		Radijas		Spauda		Internetas	
	1	LNK	29,3 %**	LRT	31,5 %**	Lietuvos rytas	30,2 %**	Delfi.lt
2	TV 3	25,6 %	M-1	12,4 %	Vakaro žinios	7,0 %	15 min.lt	5,7 %
3	LRT	21,9 %	Žinių radijas	7,8 %	Respublika	7,0 %	lrytas.lt	3,2 %

** skirtumai statistiškai reikšmingi, kai $p \leq 0,01$

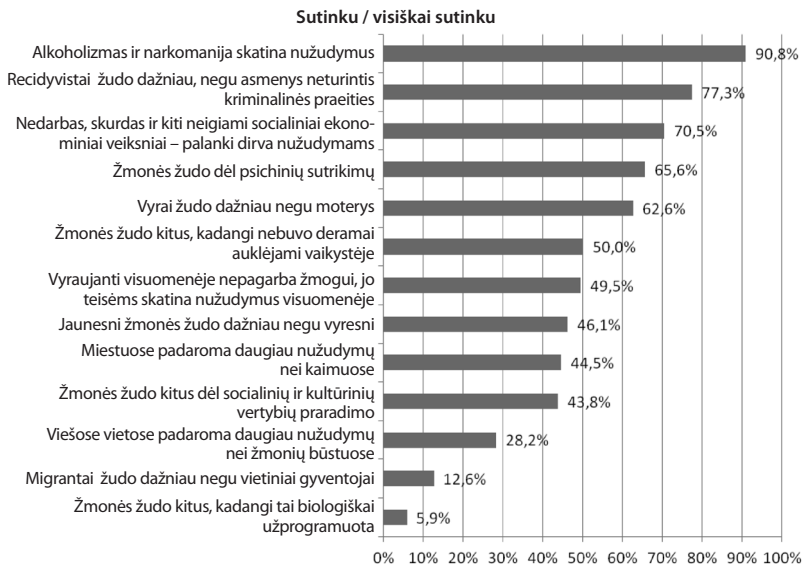
Kaip galima matyti, informacijos apie nužudymus Lietuvoje sklaidos lyderiais yra LNK – televizijos, LRT – radijo, „Lietuvos rytas“ – spaudos, „Delfi“ – interneto srityje. Beje, apklausos metu taip pat buvo nustatyta, kad absoliuti dauguma respondentų (72 proc.) mano, kad jiems pakanka informacijos apie nužudymus Lietuvoje žiniasklaidoje, o daugiau nei du trečdaliai gyventojų (67 proc.) pasitiki šia informacija.

*Požiūris į veiksnius, skatinančius nužudymus,
ir jų prevencijos galimybes*

Veiksniai, darantys įtaką nužudymams – natūrali viešojo diskurso apie nužudymų problemas dalis. Kaip jau buvo minėta, kriminologijoje yra nemažai teorijų, aiškinančių, kaip tam tikri socialiniai, ekonominiai arba kultūriniai veiksniai gali skatinti nužudymus visuomenėje. Apklausos metu buvo bandoma įvertinti, kokių mastu respondentai yra linkę pritarti arba nepritarti teiginiam, kurie referuoja į populiarias tarp nužudymų tyrėjų socialinės dezorganizacijos, išmokimo, įtampos, kriminalinės subkultūros bei kontrolės teorijas. 20 paveikslėlyje pateikti apibendrinti atsakymų variantai į pateiktus teiginius.

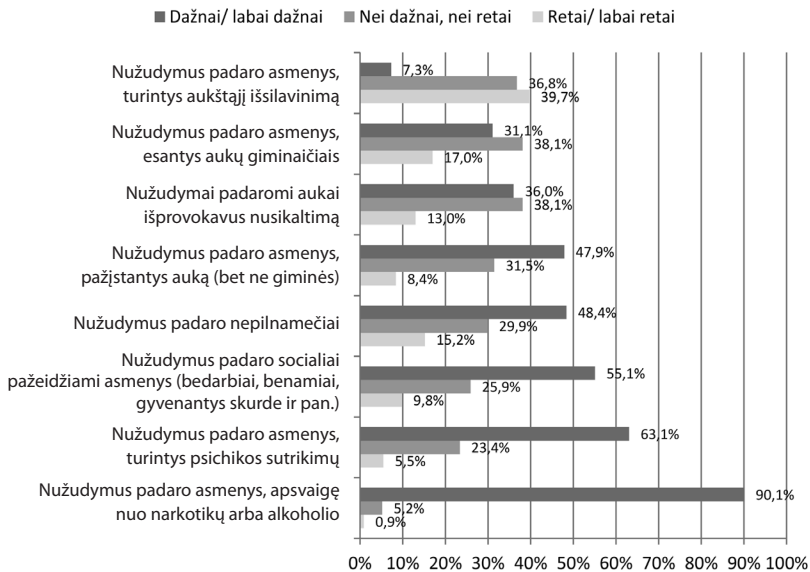
Kaip matyti, respondentai labiau linkę pritarti teiginiam, referuojantiems į socialinės dezorganizacijos teorijas: „alkoholizmas ir narkomanija skatina nužudymus“ (sutinka 91 proc., nesutinka 2 proc.), „nedarbas, skurdas ir kiti

neigiami socialiniai ekonominiai veiksniai – palanki dirva nužudymams“ (atitinkamai 71 proc. ir 10 proc.). Taip pat didesnio pritarimo sulaukė teiginiai, orientuoti į išmokymo bei kriminalinės subkultūros teorijas: „recidyvistai žudo dažniau negu asmenys, neturintis kriminalinės praeities“ (sutinka 77 proc. ir nesutinka 11 proc.), „žmonės žudo kitus, kadangi nebuvo deramai auklėjami vaikystėje“ (atitinkamai 50 proc. ir 16 proc.). Taip pat 63 proc. respondentų pritarė teiginiui apie tai, kad vyrai žudo dažniau negu moterys. Tačiau toks pritarimas yra veikiau žinomų faktų konstatavimas, nors jis irgi turi savo pagrindimą feministinėse maskulinizmo teorijose. Pažymėtina, kad menko palaikymo sulaukė teiginiai, orientuoti į biologinį nužudymų fenomeno aiškinimą: teiginiui, kad „žmonės žudo kitus, kadangi tai biologiškai užprogramuota“, pritaria tik 10 proc. (nepitaria 71 proc.). Tačiau pritaria kitam, „mediciniam“, aiškinimui: „žmonės žudo dėl psichinių sutrikimų“ (pritaria 66 proc., nepitaria 8 proc.). Tokiu būdu viešajame diskurse nužudymų veiksniai dažniausiai siejami su socialine dezorganizacija, netinkama socializacija (blogo auklėjimu), psichiniais sutrikimais ir „vyriskumu“.

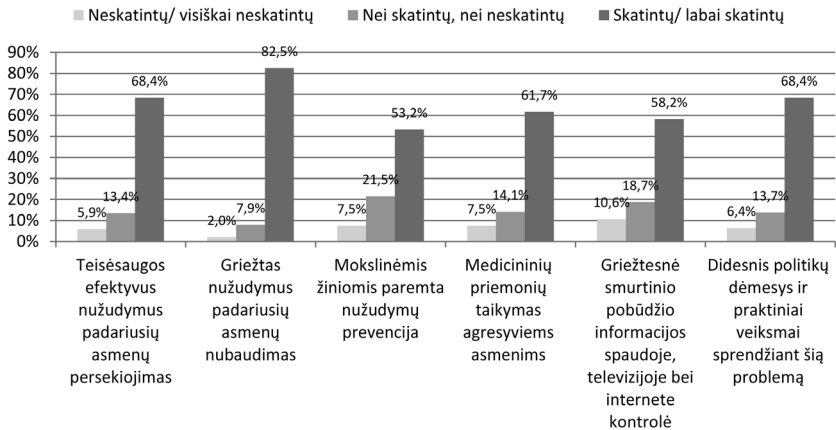
20 PAV. Veiksnų, darančių įtaką nužudymams, vertinimas (klausimas „Ar pritariate šiems teiginiams?“ (atsakymai „sutinku“ ir „visiškai sutinku“))

Dar vienas nužudymų suvokimo viešajame diskurse aspektas – šios nusikalstamos veikos socialinės aplinkybės ir nusikaltėlio socialinio portreto išivaizdavimas. Respondentų buvo prašoma atsakyti, kaip, jų manymų, dažnai nužudymus lydi tam tikros aplinkybės. Rezultatai pateikti 21 paveikslėlyje. Pastebėtina, kad atsakymo rezultatai tam tikra prasme atkartoja respondentų išivaizdavimą apie veiksmus, kurie daro įtaką nužudymams. Žudikas, remiantis respondentų nuomone, dažniausiai yra žmogus, paveiktas anksčiau išvardytų veiksnių: apsvaigęs nuo narkotikų ir alkoholio (90 proc.), turintis psichinių sutrikimų (63 proc.), socialiai pažeistas žmogus (48 proc.). Gerokai rečiau tokius nusikaltimus padaro žmonės, turintys aukštąjį išsilavinimą: taip mano apie 40 proc. respondentų. Pastaroji nuomonė neprieštarauja anksčiau aptartiems bylų analizės rezultatams, kaip, beje, šiems rezultatams neprieštarauja ir nuomonė, kad dažnai nusikaltimą padaro asmenys, pažįstantys auką. Kiti vertinimai mažiau atitinka žudiko portretą, kurį „piešia“ nužudymo bylos.

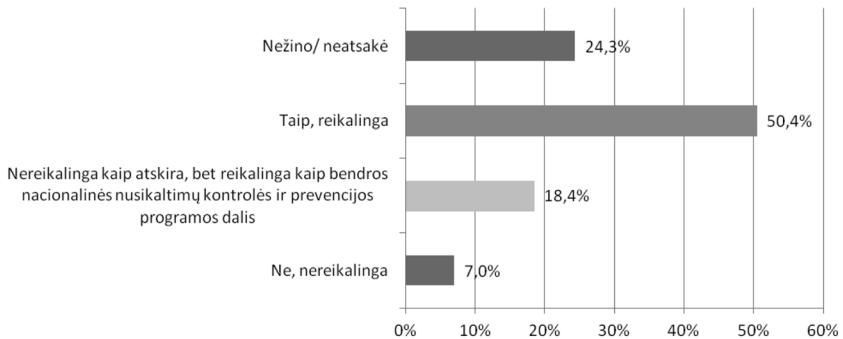
21 PAV. Nužudymų aplinkybių vertinimas (Klausimas „Jūsų manymu, kaip dažnai ...?“)

Kokiomis priemonėmis Lietuvos visuomenė siūlo spręsti nužudymų problemas? 22 paveikslėlis iliustruoja, kokias preferencijas nužudymų kontrolės ir prevencijos atžvilgiu turi apklausti respondentai. Dauguma respondentų pritaria visoms siūlomoms priemonėms, tačiau priemonių palaikymo mastai gerokai skiriasi. Beveik 83 proc. respondentų yra įsitikinę, kad griežtas nubaudimas gali skatinti nužudymų skaičiaus mažėjimą (statistiškai reikšmingas skirtumas nuo visų kitų priemonių, Wilcoxon $p \leq 0,01$). Kitos dvi tarpusavyje panašiai vertinamos (Wilcoxon $p \geq 0,05$) populiarios priemonės: efektyvus persekiojimas ir politikų praktiniai veiksmai (įstatymų leidyba, finansavimas, institucijų kontrolė ir kt.) sprendžiant nužudymų problemą (po 68 proc.). Pastebėtina, kad mažiausiai (statistiškai reikšmingas skirtumas nuo kitų priemonių, Wilcoxon $p \leq 0,05$) buvo pasisakyta už mokslinėmis žiniomis paremtą prevenciją (53 proc.) ir griežtesnę smurtinio pobūdžio informacijos spaudoje, televizijoje bei internete kontrolę (58 proc.) Panašu, kad Lietuvos visuomenėje tikinčių griežtų bausmių efektyvumu yra daugiau negu tikinčių praktine mokslo galia užkertant kelią tokiems pavojingiems nusikaltimams kaip nužudymai.

22 PAV. Atsakymai į klausimą „Kokios priemonės labiau skatinę mažinti nužudymų skaičių Lietuvoje?“

Tačiau manyti, kad Lietuvos visuomenės nariams nužudymų prevencijos klausimai nėra svarbūs, būtų klaidinga. Per apklausą respondentams buvo pateiktas klausimas apie nužudymų prevencijos reikalingumą Lietuvoje. Atsakymų rezultatai pateikti 23 paveikslėlyje.

23 PAV. Atsakymai į klausimą „Ar Lietuvai reikalinga nacionalinė nužudymų kontrolės ir prevencijos strategija?“

69 proc. respondentų mano, kad nacionalinė nužudymų prevencija viena ar kita forma reikalinga Lietuvai, ir tik 7 proc. mano, kad nereikalinga ($p \leq 0,01$). Beveik ketvirtadalis apklaustųjų neturėjo nuomonės šiuo klausimu. Vis dėlto Lietuvos gyventojai nemano, kad griežtos bausmės ir efektyvi teisėsauga yra vienintelės priemonės, galinčios susitvarkyti su nužudymo problemomis. Prevencija, orientuota į socialinius bei psichologinius nužudymų veiksnius, taip pat gali prisidėti prie nužudymų mažinimo visuomenėje.

Nužudymų kvalifikavimas ir nubaudimas už nužudymus piliečio akimis

Kai viešojoje erdvėje vyksta diskusijos apie nužudymo problemas, susiduriama su dviem nužudymo suvokimo problemomis. Viena vertus, terminas „nužudymas“ vartojamas labai abstrakčiai, kaip savotiškas absoliutaus blogio simbolis. Kita vertus, neretai diskusijos sukasi aplink kokį nors rezonansinį nužudymą ir jo drastiškas aplinkybes bei teisingumo atstatymo reikalavimai emociškai ekstrapolijuojami į visus kitus nužudymus.³¹ Ir vienu, ir kitu atveju pamirštama, kad nužudymai būna įvairūs: priklausantys nuo santykių tarp nusikaltėlio ir aukos (pvz., giminystės santykiai), nuo aplinkybių (pvz., nužu-

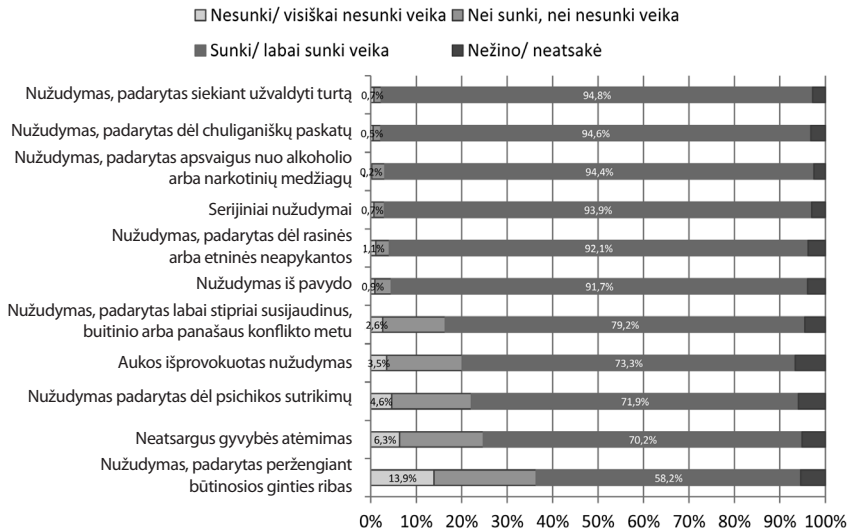
31 Tuo labai gudriai naudojasi į populizmą linkę politikai, siūlantys griežtinti bausmes ir vaizduojantys save moraliniais riteriais, kovojančiais dėl tautos prieš išsigimėlius ir blogį.

dymas apsvaigus), naudojamo įrankio (pvz., šaunamasis ginklas), kiekybinių aukos ir nusikaltėlio charakteristikų (pvz., serijinis žudikas). Tai nėra jokia naujiena profesiniam teisiniam diskursui, nes būtent pagal veikos kvalifikavimą nustatomas ir baudmės dydis. Tačiau, kalbant apie viešąją diskursą, gali kilti natūralus klausimas, ar jame sugebama diferencijuoti nužudymus pagal jų pavojingumo laipsnį („sunkumą“) visuomenei. Ar paprasti piliečiai (ne profesionalai teisininkai) sugeba pagal tai diferencijuoti sankcijas ir sutikti su baudmių dydžiais, kuriuos skiria profesionalai?³²

Iš dalies atsakymą į pirmą klausimą galima aptikti 24 paveikslėlyje. Respondentų buvo prašoma įvertinti pagal 4 balų skalę (nuo „labai sunki“ iki „visiškai nesunki“) pateiktų nužudymų tipus. Kaip galima matyti iš pristatomų rezultatų, dauguma respondentų mano, kad visi čia aprašyti nužudymo tipai gali būti priskirti prie sunkios arba labai sunkios veikos. Tačiau pateiktų veikų sunkumo vertinimas nėra homogeniškas ir jame galima išskirti mažiausiai tris nusikalstamų veikų grupes, kurių sunkumą respondentai vertina skirtingai. Pirmai grupei priklauso nužudymai, padaryti „siekiant užvaldyti turtą“, „dėl chuliganiškų paskatų“, „apsvaigus nuo alkoholio arba narkotikų“, „dėl rasinės arba etinės nesantaikos“, taip pat serijiniai nužudymai ir nužudymai iš pavydo. „Labai sunkiais“ arba „sunkiais“ juos laiko nuo 92 iki 95 proc. respondentų (statistiškai reikšmingas skirtumas nuo kitų grupių, Wilcoxon $p \leq 0,01$). Į antrą grupę patenka nužudymai, padaryti „labai stipriai susijaudinus“, „dėl psichikos sutrikimų“³³, aukos išprovokuotas nužudymas, neatsargus gyvybės atėmimas. „Labai sunkiais“ arba „sunkiais“ juos laiko nuo 70 iki 79 proc. respondentų (Wilcoxon $p \leq 0,01$). Į trečią grupę patenka nužudymas, padarytas peržengiant būtinosios ginties ribas. 58 proc. respondentų (Wilcoxon $p \leq 0,01$) jį vertina kaip „sunkią arba labai sunkią veiką“. Pirmos grupės nusikaltimus galima būtų pavadinti „blogos (iškreiptos) valios“ nusikaltimais; dėl jų sunkumo sutaria beveik visi respondentai. Antros grupės nužudymai gali būti priskirti prie nužudymų, kurių metu individo valia nėra autonominė ir tarsi paveikta išorinių, dažniausiai psichologinių, veiksnių arba tiesiog veiksnių, nepriklausančių nuo individo valios. Trečios grupės nužudymas gali būti priskirtas veiksmui, kuris pagal savo būdą yra teisingas, bet kraupus ir neplaukuotas pagal savo pasekmes.

32 Šie klausimai labai artimi anksčiau minėto Mitchello ir Robertso 2010 m. tyrimo tikslams.

33 Šiuo konkrečiu atveju tiksliau būtų kalbėti ne apie nužudymą, bet apie gyvybės atėmimą.

24 PAV. Atsakymai į klausimą „Kaip Jūs vertintumėte išvardytų veikų sunkumą?“

Kaip galima matyti, respondentams nužudymų tipai nėra visiškai vienodi pagal savo pavojingumą (sunkumą) visuomenei ir jie sugeba tokius nužudymus diferencijuoti. Tačiau ar toks diferencijavimas turi įtakos visuomenės narių bausmių už padarytus nužudymus supratimui? Norint atsakyti į šį klausimą, respondentams buvo pateikti devyni tipiniai nužudymo variantai ir buvo paprašyta įvertinti, kokios bausmės turi sulaukti asmuo, padaręs tokį nusikaltimą. Šio mintinio eksperimento rezultatai pateikti 8 lentelėje.

Vadovaujantis retribucinės filosofijos principais, galima teigti, kad siūlomas bausmės dydis atspindi respondentų suvokimą apie teisingumo pažeidimo mastą, apie nužudymų metu patirtą, kalbant N. Christie terminais, „skausmą“, kuris turi būti atlygintas atitinkama bausme. Kartu tas bausmės dydis turi atitikti ir veikos pavojingumo mastą visuomenei.

Retribucinė skausmo teorija šiuo atveju atrodo idealiai taikytina 7 atveju: už žiaurų nužudymą, kai auka buvo negailestingai mušama, respondentai dažniau negu kitais atvejais siūlo griežčiausias bausmes: 30 proc. – mirties bausmę ir 40 proc. – įkalinimą iki gyvos galvos (Wilcoxon $p \leq 0,01$). Taip pat gana griežtai respondentai žiūri į situaciją, kai nužudo recidyvistas (3 atvejais) – 19 proc. yra už mirties bausmę, 38 proc. – už įkalinimą iki gyvos galvos.

8 LENTELĖ. Kaip Jūs manote, kokios bausmės turi sulaukti asmuo, kaltinamas nužudęs tokiomis aplinkybėmis:

Nužudymo situacija ¹	Terminuotas laisvės atėmimas				Įkalinimas iki gyvos galvos	Mirties bausmė	Jokios kriminalinės bausmės	Nežino/neat-sakė
	Iki 10 m.	11–20 m.	Daugiau nei 20 m.	n/n				
1. Būdamas 29 metų amžiaus nužudė 29 metų amžiaus žmogų	5,9 %	14,7 %	26,6 %	5,5 %	31,9 %	16,0 %		25,4 %
2. Būdamas 16 metų amžiaus nužudė 29 metų amžiaus žmogų	12,5 %	18,5 %	38,1 %	6,6 %	23,1 %	10,1 %	0,1 %	28,6 %
3. Būdamas 29 metų amžiaus ir anksčiau teistas už plėšimą nužudė 29 metų amžiaus žmogų	2,5 %	11,6 %	21,5 %	6,9 %	38,0 %	19,3 %		21,3 %
4. Buitinio konflikto metu nužudė savo sutuoktinę	12,1 %	16,7 %	36,5 %	7,2 %	26,5 %	10,5 %	0,5 %	26,1 %
5. Iš chuliganiškų paskatų nužudė žmogų	6,5 %	12,6 %	26,6 %	7,0 %	34,2 %	17,7 %	0,3 %	21,2 %
6. Siekdamas įgyti kitam žmogui priklausantį turtą, nužudė tą žmogų	4,7 %	13,4 %	24,5 %	5,9 %	36,5 %	18,4 %	0,1 %	20,6 %
7. Sudavė žmogui 41 smūgį rankomis ir kojomis ir taip jį nužudė	2,3 %	6,6 %	13,4 %	4,3 %	39,5 %	30,1 %		17,0 %
8. Būdamas apsvaigęs nuo alkoholio nužudė žmogų	6,6 %	16,8 %	30,6 %	6,7 %	31,7 %	14,2 %	0,3 %	23,2 %
9. Nužudė žmogų, nes šis grasino jį primušti reikalaudamas, kad pasidalintų iš jam priklausančiame būste vykusių išgertuvių	13,7 %	16,9 %	37,7 %	6,6 %	23,0 %	9,6 %	1,1 %	28,6 %

36 Šias situacijas sociologiniam tyrimui padėjo suformuluoti doc. dr. A. Čepas.

Pažymėtina, kad panašiose situacijoje (1 ir 2 atvejai), kai keitėsi tik žudiko tipas (29 metų vyriškis vs 16 metų paauglys vs recidyvistas), keitėsi ir požiūris į bausmes: paaugliui žudikui respondentai buvo kiek atlaidesni negu suaugusiam žudikui (Wilcoxon $p \leq 0,01$). Taip pat respondentai buvo kiek atlaidesni ir mirtinų buitinių konfliktų „herojams“ (atvejai 4, 9 Wilcoxon $p \leq 0,01$).

Taip pat pažymėtina, kad visais nurodytais atvejais mirties bausmė buvo siūloma taikyti rečiau negu įkalinimas iki gyvos galvos ($p \leq 0,01$) ir – išskyrus vieną atvejį (7) – rečiau negu terminuotas laisvės atėmimas ($p \leq 0,01$). „Realus“ žmonių poreikis taikyti mirties bausmę už nužudymus, atrodo, yra gerokai „kuklesnis“, negu bando įsivaizduoti mirties bausmės grąžinimo proponentai.

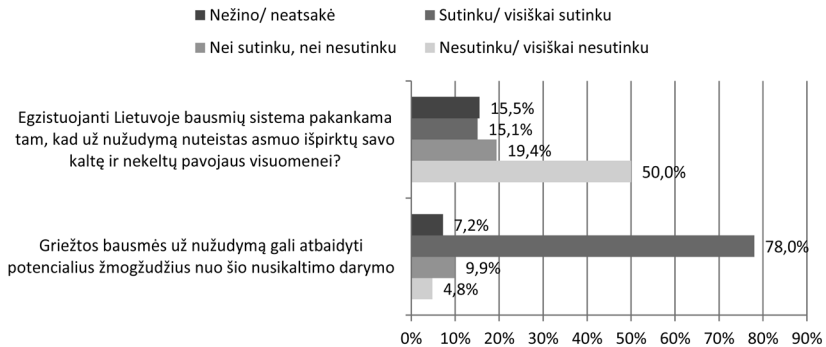
*Požiūris į institucijas, turinčias arba galinčias užtikrinti
nužudymų kontrolę ir prevenciją*

Gauti rezultatai panašūs į tuos, kurie buvo gauti Mitchello ir Robertso sociologinio tyrimo metu Anglijoje ir Velse. Esami rezultatai, kaip ir rezultatai, gauti 2010 m. Jungtinėje Karalystėje, suteikia viltį, kad socialinė bausmių politika (angl. *policy*) turi būti atviresnė visuomenei ir turi drąsiau konsultuotis su ja tam tikrais (įskaitant ir bausmių dydžius) klausimais. Visuomenė, „trokštanči kraujo“, veikiausiai yra politikų ir ekspertų apsilaidimo rezultatas negu įgimta „minios“ savybė. Tačiau situacijos idealizuoti neverta, nes ankstesniame skyrelyje pateikti rezultatai veikiausiai kalba apie neišnaudotą potencialą, su kuriuo galima ir būtina dirbti, negu *status quo*. Tuo nesunku įsitikinti pažiūrėjus į 25 paveikslėlį.

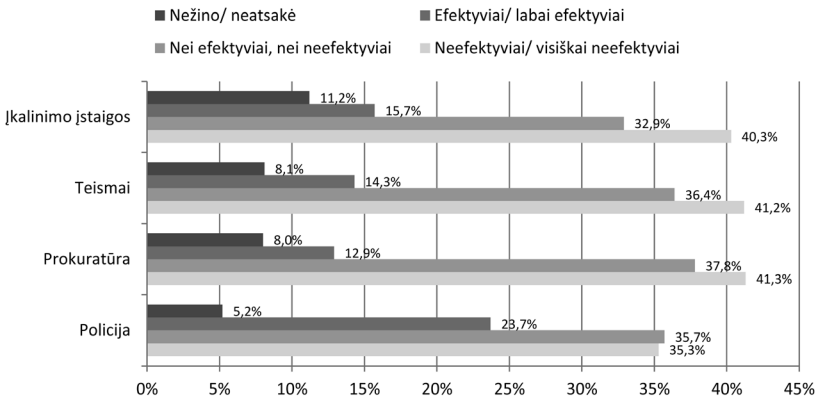
Pateiktų rezultatų interpretacija gana akivaizdi: absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų mano, kad griežtos bausmės yra efektyvi priemonė, sugebanti atbaidyti potencialius nusikaltėlius nuo nužudymų ($p \leq 0,01$). Kartu pusė Lietuvos gyventojų mano, kad esama bausmių sistema nėra efektyvi, t. y. per mažai ir per retai baudžia ($p \leq 0,01$). Ir tai yra tas socialinio žinojimo kontekstas, kuriame vertinamos Lietuvos valstybės ir visuomenės galimybės užkirsti kelią nužudymams ir mažinti jų skaičių ateityje.

26 paveikslėlyje pateikti teisėsaugos institucijų vertinimai užkertant kelią nužudymams.

Respondentų nuomone, visos išvardytos teisėsaugos institucijos veikiausiai dirba neefektyviai negu efektyviai. Mažiausias „neefektyvumo“ – „efektyvumo“ santykis yra policijoje - 12 proc. (policijos vertinimas statistiškai reikšmin-

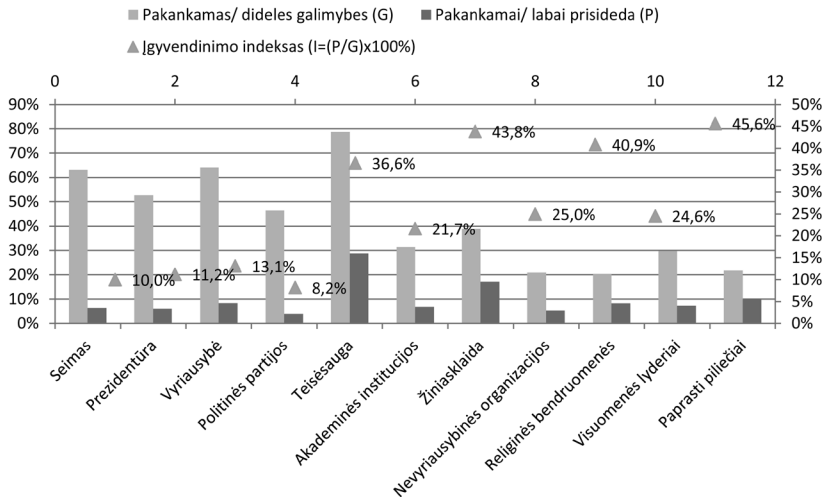

25 PAV. Atsakymai į klausimą „Ar visiškai sutinkate, sutinkate, nei sutinkate, nei nesutinkate, nesutinkate, visiškai nesutinkate su šiais teiginiais?“

26 PAV. Atsakymai į klausimą „Ar šios teisėsaugos institucijos pakankamai efektyviai užkerta kelią nužudymams?“

gai skiriasi nuo kitų institucijų, Wilcoxon $p \leq 0,01$). Kitų teisėsaugos institucijų „neefektyvumo“ – „efektyvumo“ santykis du kartus prastesnis: įkalinimo įstaigų – -25 proc., teismų – -27 proc., prokuratūros – -29 proc. (šių institucijų vertinimas tarpusavyje yra panašus, Friedman $p \geq 0,05$). Toks negatyvus ir skirtingas Lietuvos teisėsaugos institucijų vertinimas nėra netikėtas. Tokio vertinimo paaiškinimai pateikti kriminologinėje literatūroje (žr. Dobryninas ir kt., 2012). Nors kartu ir neatmetama tikimybė, kad tokiems, ypač kritiniams, vertinimams galėjo turėti įtakos minėti rezonansiniai nužudymai Lietuvoje.

27 PAV. Nužudymų skaičiaus mažinimas Lietuvoje: galimybių ir rezultatų vertinimas

Kadangi nužudymai nėra vien teisėsaugos problema ir reikalauja kompleksinių sprendimų įtraukiant įvairius visuomenės politinius, socialinius, kultūrinius resursus, respondentų buvo prašoma pateikti savo nuomonę apie įvairių institucijų ir asmenų galimybes ir pastangas mažinant nužudymų skaičių Lietuvoje.

27 paveikslėlyje pavaizduotas respondentų požiūris į vyriausybinių, nevyriausybinių institucijų bei asmenų galimybių (atsakymai „turi pakankamas“ ir „turi dideles galimybes“) bei jų pastangas (atsakymai „pakankamai prisideda“ ir „labai prisideda“) gerinti nužudymų situaciją. Šių rezultatų pagrindu taip pat buvo apskaičiuotas įgyvendinimo indeksas pritaikius tokią formulę:

$$I_i = (P_i/G_i) * 100\%, \quad (2)$$

kur I_i – i-institucijos (asmens) įgyvendinimo indeksas; P_i – i-institucijos (asmens) pastangų vertinimas; G_i – i-institucijos galimybių vertinimas.

Dauguma respondentų mano, kad ne tik teisėsauga, bet ir kitos vyriausybės institucijos turi pakankamas arba dideles galimybes mažinti nužudymų skaičių Lietuvoje, tačiau tik absoliuti respondentų mažuma (neviršijanti 5 proc.) įsitikinusi, kad šios institucijos deramai prisideda prie šio tikslo (Friedman $p \geq 0,05$). Panašiai respondentai vertina nevyriausybinių institucijų (išskyrus žiniasklaidą)

ir piliečių pastangas (Friedman $p \geq 0,05$). Tik mažuma respondentų mato ir jų „pakankamas“ arba „dideles“ galimybes (Friedman $p \geq 0,05$). Tačiau apskaičiavus pastangų ir galimybių santykį pagal formulę (2), gauname, kad nevyriausybinės institucijos atrodo kur kas geriau negu vyriausybės institucijos. Paprasti piliečiai (46 proc.), žiniasklaida (44 proc.), religinės bendruomenės (41 proc.) yra šio vertinimo lyderiai. Nedaug nuo jų atsilieka ir teisėsauga (37 proc.), tačiau Seimas (10 proc.), Prezidentūra (11 proc.), Vyriausybė (13 proc.) bei politinės partijos (8 proc.) yra akivaizdūs autsaideriai gyventojų akyse.

Ko gi tikisi visuomenės nariai? Kokios yra galimybės pasikeisti esamai nužudymų situacijai? Apklauskos rezultatai nėra itin optimistiški: per artimiausius 2–3 metus, daugumos gyventojų (59 proc.) manymu, nužudymų skaičius padidės arba liks toks pat; optimistų, tikinčių, kad šis skaičius sumažės, yra tik 12 proc., 29 proc. respondentų neturėjo nuomonės šiuo klausimu ($p \leq 0,01$).

IŠVADOS

Nužudymai yra „nepatogi“ sociologiniam tyrimui problema: viena vertus, ji yra statistiškai nereikšminga bendrame nusikaltimų statistikos kontekste, kita vertus, jos objektyviam tyrimui trukdo emocinis fonas, kurį sukelia padidintas masinių medijų dėmesys ir jų pastangomis kuriama moralinė panika, kuri išbalansuoja visuomenės vertybinę sistemą.

Nors Lietuvos nužudymų situaciją bandoma aiškinti iš socialinės dezorganizacijos perspektyvos, vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tą faktą, kad socialinės dezorganizacijos elementai nėra unikalūs vien Lietuvos atžvilgiu. Atlikta nužudymų bei kitų negatyvių socialinių ekonominių indikatorių statistinė analizė Europos mastu talpina Lietuvą į vadinamąjį posovietinį klasterį, kas netiesiogiai gali byloti apie socialinę politinę nužudymų problemų genezę. Tai gali paaiškinti „išskirtinę“ aukštą Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių – Latvijos ir Estijos – vietą bendroje Europos Sąjungos nužudymų statistikoje.

Kalbant apie kaltininko nužudymo byloje sociologinį portretą yra pastebimi du esminiai veiksniai, iš kurių išryškėja statistiniai skirtumai dėl kaltininko veikos būdo, vietos, santykio su auka. Visų pirma kaltininkai reikšmingai skiriasi pagal savo amžių: iš esmės tik jaunesni asmenys įvykdo nužudymus bendrininkų grupėse, jų aukomis dažniau tampa kiti vyrai, moterys dažniau būna vyresnio amžiaus kaltininkų aukomis. Antras parametras, kuriuo reikšmingai

skiriasi kaltininkai, yra lytis. Pažymėtina, kad moterys tiek pačios dažniausiai tampa aukomis socialiai artimų žmonių, tiek moterų kaltininkų atveju aukos paprastai būna artimi arba giminystės ryšiais susiję žmonės. O vyrai dažniau kėsinaisi į pažįstamus arba nepažįstamus asmenis, giminės tampa aukomis palyginti ne taip dažnai. Šis santykis atsispindi ir vietose, kuriose dažniausiai įvykdomas nusikaltimas – moterys dažniausiai nukenčia ir nužudo savo arba bendrame su kaltininku būste, o vyrų atveju pasiskirstymas per skirtingo tipo vietas kur kas didesnis.

Nors dauguma gyventojų pastangas sumažinti nužudymų skaičių visuomenėje visų pirma sieja su griežtesnių ir efektyvesnių bausmių vykdymu, jie nėra linkę taikyti mirties bausmės kaip universalios priemonės baudžiant kaltinamuosius nužudymu. Panašiai kaip ir kituose užsienio tyrimuose, respondentai gana neblogai diferencijuoja nužudymus ir skiriamas už juos sankcijas. Skeptiškai vertindami vyriausybinių institucijų pastangas mažinti nužudymų skaičių, gyventojai kartu pasisako už nacionalinės prevencinės nužudymo programos būtinumą arba specialų šio klausimo įtraukimą į egzistuojančią nacionalinę nusikaltimų prevencijos programą.

LITERATŪRA

- Avakame E. F. 1998. How different is violence in the home? An examination of some Correlates of stranger and intimate homicide // *Criminology*, 36 (3), p. 601–632.
- Beehley L. 2003. *Homicide: A Sociological Explanation*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Berkowitz L. 1969. *The Frustration-Aggression Hypothesis Revisited* // *Roots of Aggression* / Ed. by L. Berkowitz. New York: Atherton Press.
- Brookman F. 2005. *Understanding Homicide*. London: SAGE, 103.
- Chamlin M., Cochran J. 2005. Ascribed Economic Inequality and Homicide Among Modern Societies // *Homicide Studies*, 9, no. 1, p. 3–29.
- Cohen A. K. 1955. *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*. Glencoe, IL: Free Press.
- Dobryninas A., Gaidys V. 2004. *Ar saugi Lietuvos visuomenė?* Vilnius.
- Dobryninas A., Drakšienė A., Gaidys V., Vileikienė E., Žilinskienė L. 2012. *Pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Durkheimas E. 2001. *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga.
- Fox K. A., Allen T. 2014. Examining the Instrumental-Expressive Continuum of Homicides: Incorporating the Effects of Gender, Victim-Offender Relationships, and Weapon of Choice // *Homicide Studies*, vol. 18, no. 3, p. 298–317.
- Giddens A. 2006. *Sociology* (5th ed.). London: Polity Press.

- GDP per capita in PPS. Eurostat. Prieiga per internetą: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec0011>>.
- Global Status Report on Road Safety. 2009. WHO. Prieiga per internetą: <http://whqlibdoc.who.int/publications/2009/9789241563840_eng.pdf>.
- Global Study on Homicide Trends, Contexts, Data. 2011. United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna, Austria: United Nations Office on Drugs and Crime.
- Gottfredson M. R., Hirshi T. 1990. *General Theory of Crime*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Higienos institutas, Sveikatos informacijos centras. 2014. Mirties priežastys 2013. Vilnius. Prieiga per internetą: <[http://www.hi.lt/images/Mirties%20priežastys_2013\(3\).pdf](http://www.hi.lt/images/Mirties%20priežastys_2013(3).pdf)> [žr. 2014-12-02].
- Homicide. Eurostat. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Homicide_rate_per_100_000_population,_average_per_year,_2005-2007_and_2008-2010.png&filetimestamp=20130729093846>.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2014 m. gegužės 15 d., Nr. VIII-1968.
- Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas // Valstybės žinios, 2005 m. birželio 30 d., Nr. X-296.
- Lim F., Bond M. H., Bond M. K. 2005. Linking Societal and Psychological Factors to Homicide Rates Across Nations // *Journal of Cross-Cultural Psychology*, September, vol. 36, no. 5, p. 515–536.
- Los M. 2003. Crime in transition: The post-Communist state, markets and crime // *Crime, Law and Social Change*, vol. 40, Issue 2–3, p. 145–169.
- McCall P. L., Nieuwebeerta P. 2007. Structural Covariates of Homicide Rates: A European City Cross-National Comparative Analysis // *Homicide Studies*, vol. 11, Number 3, August, p. 167–188.
- Merton R. 1997. Socialinė struktūra ir anomija // *Sociologija*, 1, p. 66–84.
- Messner S. F., Tardiff K. 1986. Economic Inequality and Levels of Homicide: an Analysis of Urban Neighborhoods // *Criminology*, May, vol. 24, Issue 2, p. 297–316.
- Messner S. F., Rosenfeld R. 1997. Political restraint of the market and levels of criminal homicide: A cross-national application of institutional-anomie theory // *Social Forces*, 75, p. 1393–1416.
- Messerschmidt J. W. 1993. *Masculinities and Crime*. Lanham. Rowman & Littlefield Publishers.
- Mitchell B. 1998. Public Perceptions of Homicide and Criminal Justice // *British Journal of Criminology*, 38 (3), p. 453–472.
- Mitchell B., Roberts J. 2010. *Public opinion and sentencing for murder: An empirical investigation of public knowledge and attitudes in England and Wales* by Barry. The Nuffield Foundation.
- Mitchell B., Roberts J. 2012. Exploring Public Knowledge and Public Opinion in England and Wales // *British Journal of Criminology*, 52 (1), p. 141–158.

- Mirties priežastys 2012. 2013. Higienos institutas, Sveikatos informacijos centras, Vilnius.
- Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, Alkoholio vartojimas ir jo padariniai Lietuvoje 2013 m., pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis. Prieiga per internetą: <<http://www.ntakd.lt/index.php/statistika>> [žr. 2015-01-12]. Nužudymų statistika. Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuras. Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/crime/Homicide_statistics2013.xls>.
- Ouimet M. 2012. World of Homicides: The Effect of Economic Development, Income Inequality, and Excess Infant Mortality on the Homicide Rate for 165 Countries in 2010 // *Homicide Studies*, 3, no. 16, p. 238–258.
- Pečkaitis J., Justickis V., Petkus A. 2009. Žudiko socialinės dezadaptacijos raida pagrindiniams jo gyvenimo tarpsniais // *Socialinių mokslų studijos*, 4 (4), p. 63–68.
- Rock P. 1998. *After Homicide*. Oxford: Clarendon Press.
- Samoškaitė E. 2012. Apklausa: pagrindine problema šalies gyventojai laiko nedarbą. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=57912078>>.
- Savolainen J. 2000. Inequality, welfare state, and homicide: Further support for the institutional anomie theory // *Criminology*, 38, p. 1021–1038.
- Stamatel J. P. Correlates of National-level Homicide Variation in Post-Communist East-Central Europe // *Social Forces*, 87 (3), 2009, p. 1423–1448.
- Stevens B. R., Smith T. R., Fein K. R., Gottschalk M., Howard G. J. 2011. A Deadly Mix? An International Investigation of Handgun Availability, Drinking Culture, and Homicide // *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 35, No. 1, p. 39–51.
- Stinchcombe A. 1975. Merton's Theory of Social Structure // *The Idea of the Social Structure* / Ed. by L. Coser. New York: Free Press.
- Zillmann D. 1983. Transfer of excitation in emotional behavior // *Social psychophysiology: A sourcebook* / Ed. by J. T. Cacioppo, R. E. Petty. New York: Guilford Press, p. 215–240.

Sociological Aspects of Homicides in Lithuania

ALEKSANDRAS DOBRYNINAS,

VAIDAS KALPOKAS,

ALINA MICKEVIČ

S u m m a r y

The paper presents the results of sociological researches carried out within the framework of the project “Homicides in Lithuania: Criminological Research” carried out in 2012–2013 and supported by the Research Council of Lithuania. The sociological part

of the project was intended to analyze the social factors that influence the homicides, as well as public attitudes toward the murders. In order to achieve this goal, there were reviewed the existing criminological theoretical insights on this issue, as well as analyzed the empirical data on various social aspects of homicides. In the present publication, the authors discuss the social, economic, and geopolitical contexts of homicides in Lithuania, present the sociological portrait of a murder based on the analysis of 894 criminal cases, and scrutinize various aspects of public attitudes towards homicides, murders, their victims, and the role of governmental institutions in the homicides' control and prevention in Lithuanian society.

The statistical analysis of homicides and other negative social and economic indicators among European states reveals Lithuania to belong to the so-called "post-Soviet cluster" that may indirectly point at the historical socio-political roots of homicides in the country. It could also explain the dramatically high rate of homicides in Lithuania and other Baltic countries as compared with the European Union states. The study of criminal cases in Lithuania demonstrates peculiarities in murderers' age and gender: in principle, only younger people commit group murders, among their victims there often are other men; women, differently than men, both in case of being a murderer or a victim, usually have close or family relations with the other participants of the crime incident. The results of a national survey show that respondents are able to differentiate murder's cases and the appropriate sanctions. Most of respondents believe that the reduction of the number of homicides in society is linked with a severe and effective execution of criminal penalties, but at the same time they also are in favor of the homicides' control and prevention program.

Key words: homicides, macro-social context, sociological portrait of murderer, public attitudes towards homicides.